BILI: P 1.00

LARAWAN

(MGA SUGILANON UG DINALÍDALÍ)

SINULAT NI

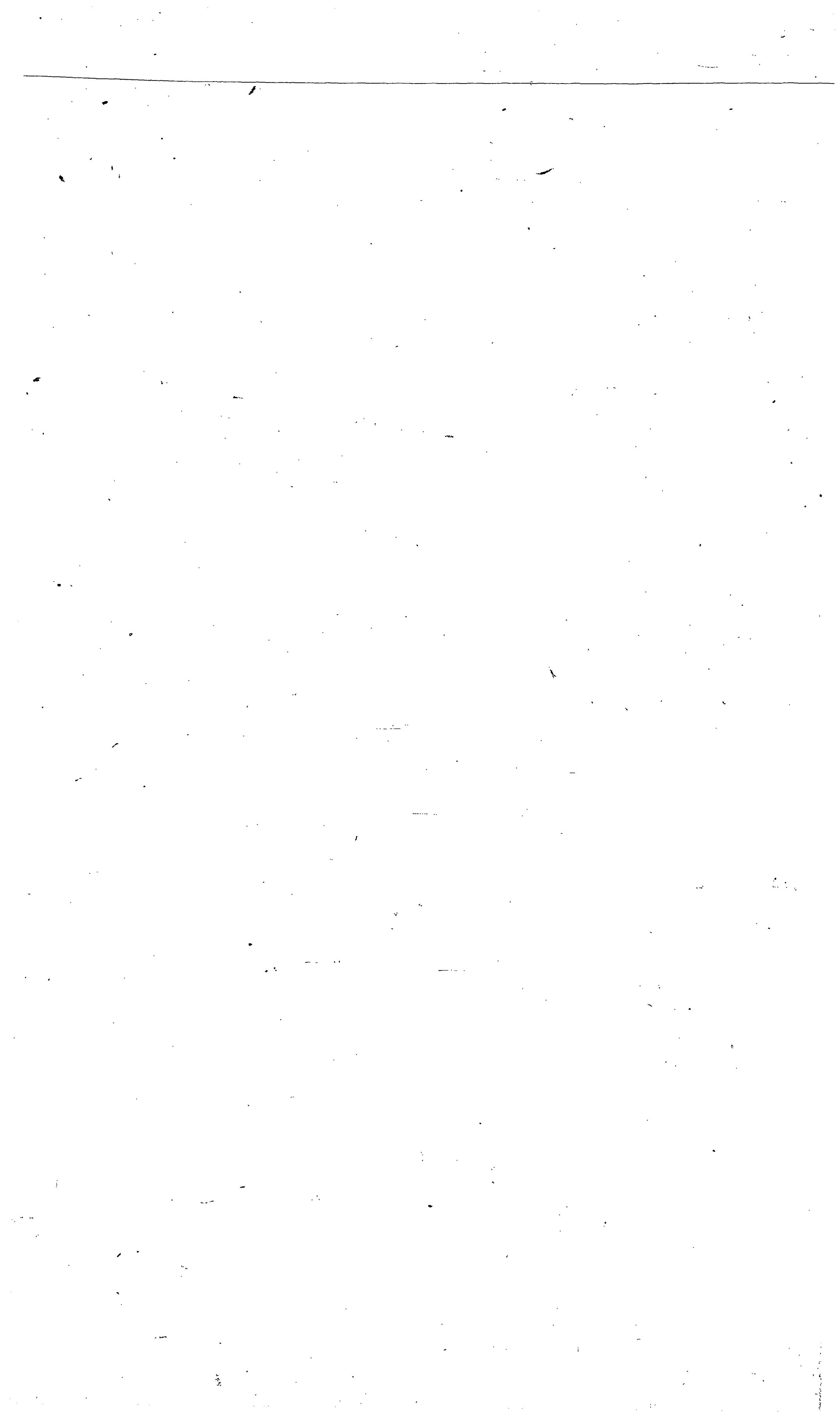
VICENTE RAMA
PANGULO SA "BAG-ONG KUSOG"

UNANG PATIK: 3,000

SUGBO.

Patikanan sa "THE CEBU PRESS"
DALAN NORTE—AMERICA, 54

1921.

BILI: -P-1.00

LARAWAN

(MGA SUGILANON UG DINALÍDALÍ)

SINULAT NI

VICENTE RAMA

PANGULO SA "BAG-ONG KUSOG"

UNANG PATIK: 3,000

SUGBO.

Patikanan sa "THE CEBU PRESS"
DALAN NORTE—AMERICA, 54

1921.

UPAT KA PULONG

(ALANG SA MAGBABASA)

—— O ——

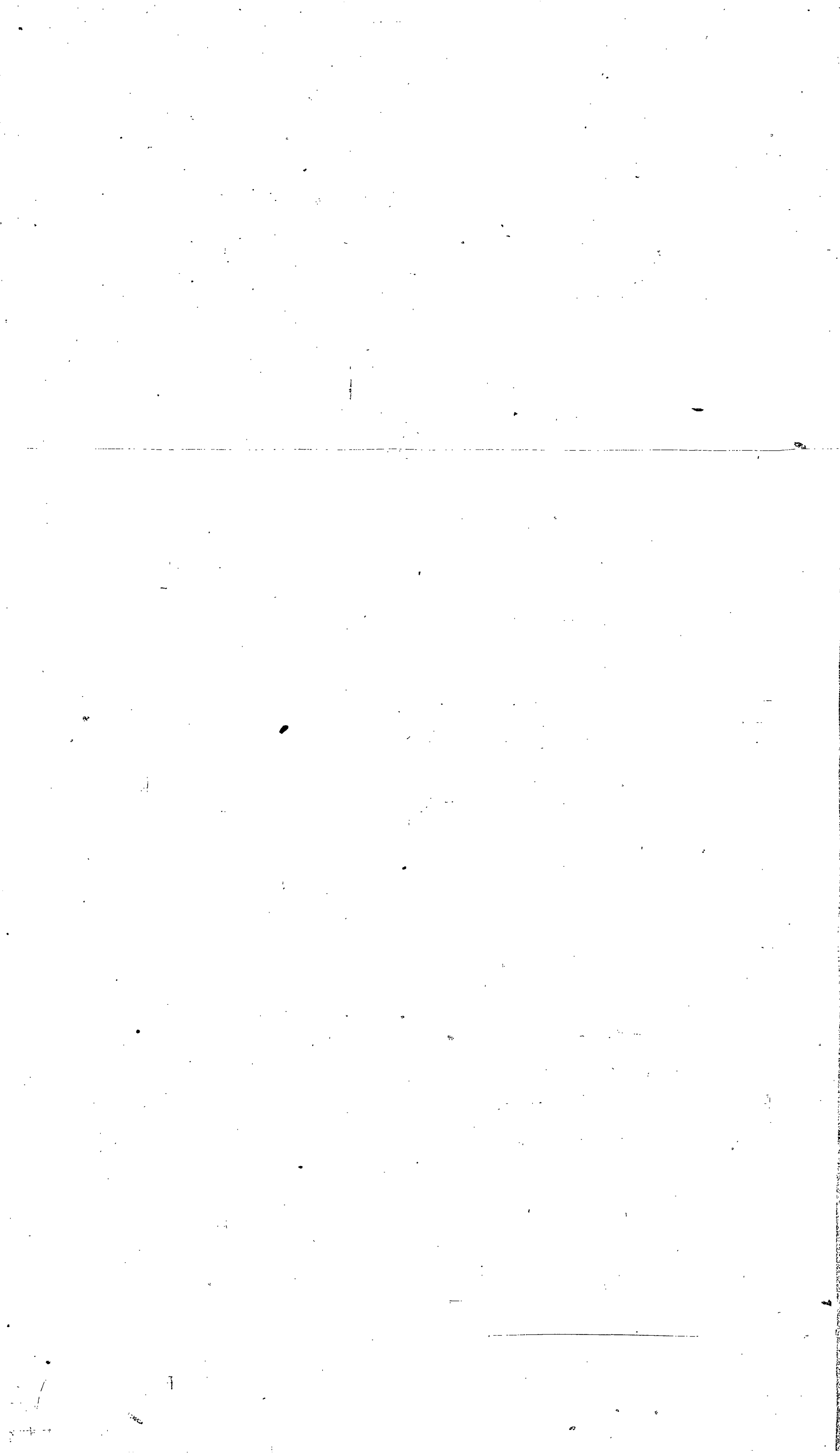
Kining basahon nga karon akong itugyan sa imong mga kamut ug nga nganlan kog LARAWAN —timaan nga ang tagsulat igo lang nanguhag hulagway—akong gisulat sa taliwala sa usa ka kabubut-on nga labing maayo sa kalibutan.

Walay tuyong daku nga giapás kining basahona ni ang tagsulat niya may tinguha sa pagusab sa katilingban, kong ugaling mausab pa man. Apan kong ikaw, higalang magbabasa, malingaw kaniya ug makakuhag kapuslanan, ang tagsulat magpasalamat kanimo. Ug kong sa imong pagbasa ikaw abuton ug kalaay ug magduká ka tungud kay walay hinungdan kining basahona, tohoi nga gikasub-an sa tagsulat usab ang pagsulat ug usa ka basahon nga, kahá, mao lay usa ka dugang sa daghang mga basahong binisayá nga nagayo lang ang "panagway".

Usá ka butang nga angay kong itug-an kanimo: kadaghanan sa mga SUGILANON ug DINALIDALI ning basahona, nahimantala na sa mantalaan KAUSWAGAN nga patay na ug kanhi akong gipangulohan, ug sa BAG-ONG KUSOG nga, salamat sa kalooy ni Bathala ug sa tawo, buhi pa.

VICENTE RAMA
Ang Tagsulat.

Sugbo, 20 sa Julio, 1921.

PANGITAAN NING BASAHON

Si Amboy, ang palahubog

Alang sa mga mamomoong pilipinhon.

I

Si Amboy maoy usa ka tawo nga walay pagbalhin sa iyang batasan. Mamoo siya sukad sa buntag hangtud inigsalop sa adlaw, magbulad sa init, ug ang singot sa iyang kalawasan walay pag-ugá tungud sa hilabihang pakigbugno sa panginabuhi; apan si Amboy, Amboy gihapon; wala mouswag ni madiyutay, walay sapi gihapon.

Ang iyang asawa nasubó kaayo niini. Ang ilang duha ka anak nga lake—duha ka mga magaymay, apan mga maabtik nga bata—maoy nagabuhi kanila: mangarga mabuntag sa Karbon ug kong dili makapangarga, manuroy sa pagkalimpiabotas aron lamang makaiyawat 30 kun 40 sintabos ang adlaw.

Apan, ¿unsay naingnan ning masulub-ong kahimtang? Si Amboy nga hiilhan sa iyang mga silingan sa ngalan Kakha-Tuka, maoy usa ka tawo nga nagbaton sa daghang kahilayan, ug usa kanila mao ang pagkapalahubog.

Madasigong anak ni Baco, siya walay laing mga maayong higala ning kalibutan kong dili ang tuba, tumbok ug toytoy ni Unyang, nga iyang suki. Gawas niini, ang kinabuhi alang kaniya, angay lamang yam-iran...

II

Usa kadto ka hapon. Nagulan-ulan. Matugnaw ang panahon. Sa Tiyanggihan sa Karbon nagapundok ang mga mamomoo. Kadtong adlawa maoy adlaw sa panuhol: sabado.

Ang tindahan ni Unyang gialirongan: ang tumbok ug bagol kanunay nagkagalkal ug walay pahulay. Sa atubangan sa toytoy, nagtindog si Amboy nga ang ilong ug mga ngabil nagsinaw tungud sa adobo nga sumsuman; siya makapulo na moingon: "Dungagi pa ug 4 ka sintabos." Sa luyó niya diha usab ing usa ka babaye nga nagpandong, ug mao si Loleng, ang asawa niya nga nagkanayon:

—Amboy, igo na intawon, igo na paginum; adto na kita: ang mga bata nato karon...

—¿Unsa ka? Patiran ko unya ikaw hinoon tingalig molagpot ka sa Kawit. Hala, Unyang, takus, takus....Aniay 5 pisos nga "papel de banco" diha kanang daan kanimo. ¡Ang sa tuba dili moinum, sa tiyan angay latuson! Takus, takus, Unyang.

—Pasagdan lang nimo siya Loleng. Wala bitaw kana maunsa—misagbat ang maninda.

—Bitaw pasagdan lang. Mao kana ang inyong tinguha kay makasapi man kamo sa akong bana.

III

Si Amboy hubog na; dili na balig usa ka diyot. Nagsalig singgit ug gipundokan sa mga tawo. Si Unyang, ang maninda nga nagsa-

lig hawid kaniya, gipuspusan sa tumbok ug nahub-an sa saya sa dinagan. Ang malomo nga Loleng, tungud sa kaulaw, mihilak ug mipauli sa ilang balay.

Usa ka polis, tapus ang tungá sa takna nga pinangita kaniya, miabut. Giduol si Amboy nga nagligidligid sa yuta, gipikpik ang paa ug gisultihan:

—Uy, tawo, bangon. Polis akó. Bangon na. ¿Dili ka mobangon? Ania bayay porras.

Si Amboy bisag hubog giabut ug kahadlok ug mibangon. Nahinumdum siya nga ang mga pilipinhon polis dili mahadlok sa hubog, labi na kong kini maoy pilipinhon.

—Karon mouban ka kanako—matud sa polis—ug adto ka pahulay sa munisipyo.

—-Oo, mahimo. ¿Kinsa ka ba? ¡Ah! polis, polis ka diay. Akó dili mahadlok bisan asa dapit. Akó anad na kaayo sa inyong bilanggoan gaangso...

Ang mga tawo nangatawa. Ang polis wala magtingog: maligdong ang iyang nawong, namulá. Samtang nagpadulong sila sa munisipyo, sa Tiyanggihan walay laing gisultihan kong dili si Amboy da. Ang usa moingon nga maayong patagmon aron mabalhin ang batasan ug dili na magantus ang iyang banay. Ang usa usab mipahayag nga angay ilakip sa silot ang mga "tendera" nga baskog mogalagala kang Amboy aron lang makasapi.

Mihagtok na ang ika 8 ang takna. Ang Karbon nagakamingaw. Mao day gatugaw niadtong kahilum ang maalangisig nga iwik sa mga baboy nga giihaw niadtong gabhiona..

IV

¿Ug si Loleng? ¡Ah! Si Loleng atua sa iyang payag, sa iyang nawilihang payag nga mao ang saksi sa gidak-on sa iyang mga kaguol. Nagbakho siya, nagadangoyngoy ug sa iyang mahamis ug mapulang aping midaligdig ang usa ka baha sa mga luha. Ang iyang duha ka anak, ang duha ka bata nga si Binsis ug si Amon, nangatulog na, nagabuy-od sa salog nga walay banig ug walay unlan, ug wala managpanghibalo sa nahitabo sa ilang amahan. Si Loleng mitotok pagtan-aw sa duha ka mga bata ug unya, sa kalit, miluum paghilak, ug gigakus niya ang duruha ug mituaw: ¡Alaut nga mga anak ko!

Si Binsis, ang magulang, nahigmata ug nangotana:

—¿Naunsa ka, nanay? ¿nganong gahilak ka? ¿unsay nahitabo?

—Walay nahitabo, anak ko. Akó hinoon gigutom kay wala pa akó makapanihapon. Si tatay mo wala pa mopauli.

Si Binsis mibangon, mikuot sa iyang bulsa ug, dinala sa iyang pagkabuotang, miingon:

—Aniay 10 sintabos nga akong kinargahan kaganinang buntag, ¿buut ka nga ipalit kog sud-an ug puso?

Si Loleng mitando ug niadtong gabhiona ang iyang panihapon pikas da nga pusó nga gisudanan ug buad nga bolinaw. Malisud ang iyang pagtulon kay ang iyang dughan naghuot sa mga kasakit.

Si Binsis mibalik pagkatulog.

Si Loleng nahikatulog usab dinala sa kaluya.

Apan, ¿kinsay makatulog, kinsay makapahulay kong ang kalag ug kasingkasing ginasakit sa dili ikasaysay nga mga kasakitan? Kini mao ang nahitabo sa alaut nga asawa ni Amboy nga mibangon sa pagka 3 sa kaadlawon ug miluhod sa atubangan sa larawan sa Mahal nga Ulay ug namulong ning pangamuyo:

—¡Oh, Ulay nga mahal ug maloloy-on! ¿Unsa, unsay sala namo nga kami anía nahabanlod man sa kahiladman sa mga kasakit? Tug-ani, tug-ani intawon akó. Ikaw mao ang akong hinalaran, ikaw mao ang akong mapuangurong manlalaban ning kalibutan; sa imong mga makagagahum nga kamut ginatugyan nako ka. nunay ang akong kinabuhi ug sa akong mga anak; ug kong kami nakasalá batok kanimo, hangyuon ko sa imong kalooy nga tug-anan nimo akó aron sa pagbantay sa kaulahian ug aron sukad karon imo kaming pasayloon sa makalibo nga pasaylo. Daku, walay sama kining among mga kasakitan, kining kadautan namo. Lamdagi intawon, oh Mahal nga Ulay, ang kasingkasing ug hunahuna ni Amboy ug dad a sa dalan sa kaayohan ug sa katubsanan niya. Mao da kini ang pangayoon ko kanimo: tabangan unta ug kaloy-an nimo kami sa pag usab sa taras sa akong alaut nga bana ug iuli mo ning among ubos nga payag ang kalinaw ug ang kalipay nga upat na karon ka tuig wala namo hiagumi....

Si Loleng wala makatibawas. Nahapaling-

kod ug mihigda sa iyang giludhan. Ang kahilum niadtong gabhiona, halaum kaayo, mamingaw ug makapahadlok. Sa layo kaayo, nabati ang toktogaok sa usa ka manok nga nagpahibaló sa pagabut sa kaadlawon. Si Loleng, umog ang mga matá sa luha, nahikatulog.

V

Ika 9 sa buntag. Sa atubangan sa Juez de Paz miatubang si Amboy kinuyogan sa usa ka polis. Ang Maghuhukom namulong:

—Ikaw mao diay si Pablo Valderrama. Akó nakaila na kanimo. ¿Nganong wala kay pagtagam? Makapulo ko na ikaw ibalhog sa bilanggoan tungud sa imong pagkapalahubog ug karon anía na usab ikaw tungud sa mao gihapong sala. ¿Unsay gilihi kanimo nga dili ka man motagam? ¡Ah! Pablo, Pablo: ikaw dili lamang kay nagpakaulaw sa imong kaliwat ug sa isigmo ka mamomoo, kong dili usab gihimo mong alaut ang imong tibook nga banay. Kong unsay dangaton sa imong asawa ug mga anak, ikaw mao ang tagsalá unya sa ngatanan. Karon, tungud sa imong pagkawalay pagtagam, tungud sa imong pagkabagag nawong, silotan ko ikaw sa 2 ka bulan sa bilanggoan. Human, ang Maghuhukom miatubang sa polis ug miingon:

—Uy polis, dad-a kini sa silong.

Si Amboy gidala una sa bilanggoan sa munisipyo ug tapus dinhi gibalhin sa Bilibid. Wala dangti ug bulan, siya nasakit: naglus pad ug nanghupong ang nawong ug tiil. Ang

mananambal sa Bilibid nagtagna nga ang sakit ni Amboy anaa sa tinai ug rinyon ug maoy sinugdan ang hilabihan nga inom sa tuba, tanduay ug uban pang mga alak. Sa ikatulo na ka bulan, si Amboy naghigda sa banig ug dili makabangon: ang iyang bukóbukó, nawong ug tiil, namutó ug naná ang miagus. Sa pagkaupat ka bulan, tungud kay mikawat paginom ug tinto, nadak-an sa sakit ug mamatay.

VI

Si Loleng balo na.

Nagusara lamang pagpuyó ug inubanan sa iyang duha ka mga bata nga mao ang iyang bugtong nga kalipay nga nahabilin. Sanglit batan-on pa, makabibihag ug bulawanog gawi, si Loleng walá kawad-i sa mga maghahalad nga misampit sa iyang gugma; apan ang ngatanan gitubag niya nga makausá da mahagugma ug kanang gugmaa dili na niya mabawi kay atua na sa usa ka kalibutan.

Punó sa mga tunók ang dalan sa iyang kinabuhi, manulonda nga sinakit ning yuta, ang buotang asawa ni Amboy walay laing gisangputan kong dili da usab ang mabugnaw nga lubnganan. Si Loleng, sukad mamatay si Amboy, nasakit sa sakit sa kasingkasing: ang iyang kinabuhi, ang kaambong niya nagakaupos daw usá ka kandila...Sa adlaw nga 3 sa Septiembre, nga mao ang namatyan ni Amboy, namatay usab si Loleng sa taliwala sa dakung kakabus.

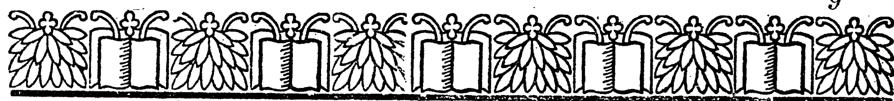
VII

Nangagi ang 20 ka tuig.

Usa ka adlaw niana, ang Sugbo naukay. Usa ka mabagang panón sa mga lungsoranon, pinangulohan sa mga magsoon GG. Wenceslao ug Ramón Valderrama, nagsuroy sa kadalanan ug naghimog mga miting batok sa batasan sa pagkapalahubog ug sa mga palahubog. Ang mga manininda sa tuba ug alak gipanaglutus sa panón. Ug ang ilang mga ilimnong baligya gipanagyabo. Si Wenceslao napagaw sa hilabihang singgit ug pakigpulong.

Kadtong mga nangulo dili lain kong dili si Binsis ug si Amon, ang mga anak ni anhing Amboy ug ni anhing Loleng, nga nangulo niadtong panón, nga dinani sa ilang mantalaang "Ang Manguguba" nga walay laing tuyo kong dili ang pagbatok da sa mga kahilayan.

Ang mga mahadlokon

(*DINALIDALI*)

Domingo kadto sa kaadlawon, ika 3:30 ang takna. Mao kadtoy adlawng simbahon. Si Ating ug si Tuloy namangon ug nanagsulti pag-ingon:

—Tana, Tuloy; angay na karong isimba.

—Tana. Kaganina ra bitaw akong nagsangpit kanimo.

Ug ang duruha nanganaog. Angay hibaloan nga kining duruhá ka mga olitawo pulos mga hadlokan kaayo ug dili makalakát kong dili magkuyog gayud sila. Samtang sila nagalakat sa taliwala sa kangitngitan sa dalan, nabati nila nga may nagasunod sa ilang luyó ug ang lakang ilang nabati usab pag-ayo. Si Tuloy namugnaw, mikablit kang Ating ug mihonghong:

—Lingía kinsa kana.

—¡Ah! dili akó—mitubag si Ating.

Ug ang duruha naglakat nagginunitay sa ilang mga kamut. Mihunong sila ug ilang napamati nga ang gasunod mihunong usab. Midagan silá ug ang gasunod kanila midagan upod.

—¡Mamatay na kita, Tuloy!—mihonghong si Ating.

—¡Ayaw pagsaba! Pangadye lang...—mitubag si Tuloy.

Ug ang duruha nagpadayon paglakat padulong sa simbahan. Silang duhá gipaningot ug mabugnaw ug ang ilang mga kalawasan nangurog sa kalisang. Bisang kinsa kanila wa-

la makapangahas sa paglingi sa luyó: mahadlok motan-aw sa nawong sa Tambaluslus. Samtang naglakat, nangadye sila, gisangpit nila ang tanang Balaan sa Kalangitan, apan ang gasunod sa ilang luyó wala mawalá.

Misulod sila sa simbahan. Mangitngit pa. Apan, ang ilang kalisang milabí pagdakú kay ilang nabati nga dihá gihapon sa ilang luyó ang nagsunod nga miuban usab sa pagsulod sa simbahan.

—Lingía gani kaná; tan-awon mo; ayaw kahadlok—miingon si Tuloy.

Milingi si Ating ug dayon ingon:

—¿Nahibalo ka kong kinsa diay kining banyaga nga diriyut makamatay kanato sa kuyaw? Mao si "Barbon", ang irong dakú ni Birino, nga imong pagapakan-on sa ato.

Dili tiaw ang kagubút sa simbahan. Si Tuloy ug si Ating nanindog sa ilang giludhan ug nagsininggitay pagingon: "Puspus Ating, halá puspus. Puspus Tuloy; ayawg buhía kanang banyagang mananap".

Ang mga nanimba naghuot sa pultahan sa dinaganay; isigkaratil. Nalisang tungud kang Ating ug kang Tuloy nga, binakyaw ang ilang mga "garrote", nagliyoliyo sa bangko aron sa paggukod kang "Barbon".

Ang Pari nahunong sa iyang pagmisa; ug ang mga bata nga sakristan, tapus ibunó ang siryales, nawagtang.

Gisangputan: silang duha gidakop sa polis samtang si "Barbon" mipauli sa ka Birino nga agalon niya, ug nakahunahuna tingali nga dili maayong kuyogan ang mga hadlokan...

Si Inday, lider na sa piniliay

(*DINALIDALI*)

Konó adunay balaod nga uyonan sa Legislatura aron sa pagtugot sa mga babayeng pilipinhon sa paglakip sa piniliay. Sa ato pa, makahimo sila sa pagpili sa mga pilionon ug mahimo usab nga sila ang piliong mga punoan.

Akó dili kaaway sa mga babaye, apan mahitungud ning butanga ibaligya kó ang akong kalag (kong dili na dawaton sa Agencia ni Michael ug ni Regino Torres) kang Satanás, aron lang sa pagsupak ning tuyoa.

¿Nga ang babaye makalakip sa piniliay?

¡Jesus! ¡Jesus! ¡Jesus!

Kadakung salikwaot niana.

Ang atong giingong "manulonda sa balay", ang buotang magtutudlo sa atong mga anak, ang bangil sa atong mga paghisukamud sa ibabaw ning kalibutan, sumala sa matahum nga pulong ni Jakosalem, mao na hinooy mangitag mga pumipili, mao na hinooy manuot sa kabalayan, mao na hinooy manalit sa tubá, mamikpik sa abaga sa mga tawo, mamayad sa sidula, mangablit....

¡Jesus! ¡Jesus! ¡Jesus!

Kong kini maoy modangat, sa walay duhaduha igakita ta kining mosunod: nga ang bana maó nay molung-ag, maó nay manursi sa iyang kamisin, motuwa sa isda, molugaw, moli-

go ug mopahid sa sip-on sa iyang mga anak, manlabá, ug mosilhig sa kaugalingon.

Kong kini madangat, ang mga bana hayan mangaklas tungud kay dili makaantus sa paghikay sa abó ug pagpanakdak sa mga labhanan.

¡Kaayong talan-awon tuod no!

Samtang ang asawa atúa nagbara-bara sa kadalanan sa pagsikop ug mga pumipili, samtang ang asawa atúa sa kabalangayan nagsangyaw sa mga kandidatura, linulho ang sinina, tinampi ang saya, pinangko pagayo ang mga buhok, ang bana intawon atúa sa kosina nagkabulingit ang lawas sa lubut sa kulon, naggunit sa luwag, nagukay sa linugaw alang sa mga anák, ug unya kong kapuyan na, moyaká aron sa pagtibawas ug sursi sa kamisin nga nangagisi gumikan sa mga panglabni sa asawa nga polítika.

Kini mahitungud sa mga babayeng minyo.

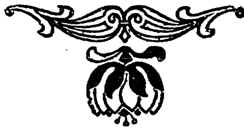
Ug mahitungud sa mga dalaga, ¿unsay atong makita?

Abuton akog kagu-ol kong palandungon ko na ang pagabuhaton sa atong mga dalaga nga lider sa piniliay.

Kay ¿kinsay dalaga nga mohigda sa balay sa mga pilionon ug sa mga pumipili? ¿kinsay makahimo sama sa ginahimo karon sa tanang piniliay nga ang mga lider, aron sa pagdani sa mga pumipili, kinahanglan nga motupad, mogunit, mogawos-gawos, mokablit, mogakus ug mokuot pa sa bulsa sa pumipili, aron sudlan pag-hilum ug cuarta nga ikatangway? ¿kinsa, kinsang babayhana ang makahimo niini?

Ang babayeng daga nga makahimo niini, adunay usa ka ngalan da: HUGAWAN.

¿Ug motugot kitang mga lake nga ang atong mga maamyon ug buotang dalaga, ang atong mga minahal ug inunongan nga asawa, mangahimong HUGAWAN gumikan sa politika?

Isko ug Minay

(*SUGILANON*)

Si Francisco Andakan maoy usa ka tawo nga tabían ug hambugiro. Alang kaniya walay butang malisud sa kalibutan. Kong magsulti sa Amérika, siya moingon dayon: "Ang mga lubí didto mamungag kapayas". Kong magsulti sa mga babaye, manghambug dayon: "Kaná si Kuan akong hinigugma. Pagkaparaygon nianang dagaha". Sa usa ka pulong, maoy olitawong tigpaatab, apan hadlokan uyamut.

Usá ka adlaw niana, nakakita siya kang Minay, usa ka maambong tindira sa tuba sa Tiyanggihan sa San Nicolas. Sanglit lagí hadlokan, siya igo lang moduol ug motangway ug tubá. Human ug inum sa tubá, mangagho ug kusog ug pugngan ang dughan, daw gisakitan sa kasingkasing. Sa makaupat na kini niya himoa, si Minay nakasabut ug nagpahayag kaniya:

—Ayaw palabii ug pangagho, Isko; akó nakasabút nga ikaw nagmahal kanako ug ayaw paghunahunaa nga dili ko ikaw baslan.

—¡Oh, mga langit! ¡Oh, tubá nga palaran! Minay, pastilan, dili gayud akó makapanihapon sa amo tungud sa kalipay—mituaw si Isko.

—Lakaw na, ug ayaw pagsaba. Unyang gabii, sa ika 10 ang takna, adto sa among

luyó kay makigsulti akó kanimo—miingon si Minay.

—Oo, mahimo, mahimo.

* *
*

Si Isko mibulag sa tindahan ni Minay, nagpanilap. Mao pa kadtong higayona nga siya makabaton ug "cita" kün tagbo ug nagkanayón: "Sa luyó sa ilang balay; sa ika 10 sa gabii. Malalim nga iadto kay sugo man sa gugma; apan dihá da ba abta si Ta-Tinang, si Binsis ug si Man-Binoy; kanang dapita awaaw kaayo ug anaa magponsisok ang mga agta ug mga balbal...Apan walay sapayán; aníay bahi ko dili moilá ug aníay baraw ug garrapa sa lana nga sumpa sa tanang mga panuway."

* *
*

Hapit na mohagtok ang ika 10 sa gabii. Si Isko miloklok sa iyang baraw, mikuha sa bahi ug sa garrapa nga sumpa, naghinapay ug dayong lakát. Sa dalan nahiatol nga usá ka pilikpilik mitingog. Si Isko nahikugang ug gitan-aw ang iyang garrapa kong ang lana mibukal ba, apan kay walá siya mituaw: ¡Salamat kang Bathala!

Sa pagabut niya sa luyó sa balay ni Minay, diin walay makita tungud sa kangitngit ug diin bisan tuslokon ang matá dili hibaloan, siya mibarog ug nanukad kay nagpanagana sa mga abat, labi na kay maó pay pagtunob niya niadtong dapita. Usá ka punoan

sa lubí nga naputol kaniadto sa pagbagyo sa 1912 ug nagbarog gihapon, gikatahapan niya ug gipakaingog abát na. Tapus niya sud-onga, iyang giduol ug gipamulongan:

—Kong ikaw tawong binuhat sa Dios, pagtug-an sa imong tuyo; apan kong si Minay ka, kaloy-i akó.

Sanglit lubí, dayag na lang nga walay tubag nga nabati. Si Isko mikurog, gipaningot, kadaganon ug dili. Sa pagtanaw niya nga walá man gayud motubag, gipuspusan niya pagkalit sa bahi ug dayon dagan.

Sa dakung kadaut niya, didto siya mahadulong sa usá ka kanal nga punó sa mabahóng lapok. Naipo siya hangtud sa hawak sa maong lapok ug misinggit pagingon: "Patay na akó. Tabang kamó. Minay, Minay, tabang",

Gilingi niya ang lubí nga gipuspusan. Giabut siyag katahap ug iyang giduol pag-usab. Naghinay siya, nanukad, gibakyaw nga daan ang bahi sa kamut nga tuo ug sa walá ang baraw. Apan sa paghikap, nakugáng siya, gilagpak sa iyang duhá ka kamut ang punoan, ug miingon:

—¡Pastilan, lubí kaman diay!

* *
*

Si Isko, punó sa kaguol, naluya, nagsalig pangusmo tungud sa kabahó sa lapok, ug mipauli sa iyang balay. Nagilis ug naligo. Ang bahi gisalibay, ang baraw gibunó sa suwambi ug ang garrapa sa lana gibuak..... Napungot.

Sa pagkabuntag nagsulat kang Minay ning mosunod:

"Hinalarang kong Minay:—Dakú kaayo ang gugma ko kanimo, dili hitupngan ni bisan kinsa nianang magalirong kanimo sa tubaan; apan, kong magkanunay akong mahatuslob sa kanal ninyo ug maligo magabii, ayaw palandunga nga dili ko ikaw puspusan. Kagabii hilabihang hulat ko kanimo hangtud nga giabut akog "desgracia": nahulog sa inyong kanal. Kong buut kag tagbo, hawani ang inyong luyó, kanang lubí putla, taboni ang kanal ug pagsugá aron walá kitay kahadlokan.

Imong

ISKO".

Sa pagbasa ni Minay nianang sulata, nahikatawá ug nagsulat ning balus nga mosunod:

"Pinangga kong Isko:—Nadawat ko ang imong sulat, ug nasakit akó sa nahitabó kanimo. Ang imong tuyo mahimo, ug unyang gabii balik sa among luyó sa maó gihapong takna. Ang imong tugon tumanon kó.

Imong

MINAY."

Apan gisabut ni Minay ang iyang igsoon lake nga kong managtagbo na gani sila, mokalit siya paggulá ug iyang lutoson si Isko.

* *
*

Si Isko, sa pagkabasa sa balus, nalipay ug gihulian sa iyang mga kasakit. Miadto sa tagbo, ug ikog sa pagi na ang gidalá. Sa

pagtan-aw nga hayag na ang luyó sa balay ni Minay ug mahawan, nakaingong: "Mao na kini karon. Mahawan, mahayag, dili kita pagakulbaan ug sama sa usa ka dumogan....

Sa pagkataod-taod, nabati kiní:

—¡Isko!—miingon si Minay.

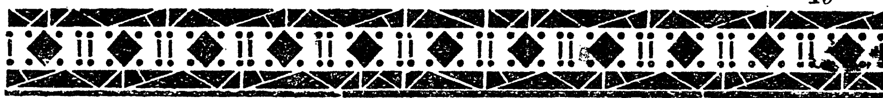
—¡Minay!—mitubag si Isko.

—Karon—nagpadayon si Isko—anía kana gayud. Kagabii hilabihang antus ko. Marika, Minay, marika, ayaw kahadlok.

Dinhi migulho pagkalit ang igsoong lake ni Minay ug gilutos si Isko nga nagkabuang ug dagan hangtud nga hibiyaan ang ikog sa pagi. Naligo sa singot nga mabugnaw, gahangos ug nanakmol, miabut si Isko sa iyang balay ug nagkanayón: "Maayo niini polis ang dad-on ko kong mangayog tagbo si Minay. Dili kini mahimo: mamatay akó sa kanunay nga dinaganay".

Ug nahikatulog, nagdamgo sa mga parayeg ni Minay nga wala niya hiagumi...,.

Ang sangputanan sa makasasala

(*SUGILANON*)

—Dili mahimo, Elvira; sultihan kó gayud si Tatay ug si Nanay mó ning atong pagkabutang; sultihan ko silá nga kitá naghinigugmaay ug ang akong mga tinguha pulós matarong ug dili ang pagpasipala kanimo.

—Ayaw lagí intawon ug sultihi, Luis. Kasab-an unyá akó, paw-on..¿Dili ka bá malooy kanako?

Maó kini ang nabati nga sulti sa duhá ka mga binihag ni Cupido, sa taliwala sa usá ka tanaman nga anaa mahimutang sa luyó sa usá ka Simbahan.

Ang kagabhion matahum uyamut. Ang Bulan nagakasalop na, daw naikog nga modanag niadtong duhá ka kalag nga nagkinahanglan sa kangitngit, kanang tabil nga dakú ug maitum sa Kinaiya nga gihalaran sa mga naghigugmaay, aron motabon sa ilang mga paniba sa dugós nga matam-is sa gugma.

* *
*

Gabii. Ika 7 ang takna. Usá ka tigulang lake, nga nagsapót sa usá ka amerikanang malinis, misaká sa baláy ni Elvira ug naghatag "maayong gabii".

—-Maayo, dayón—mitubag si Capitán Martin, amahan ni Elvira nga tigulang usab.

Ang misaká maó si Don Severino, amahan ni Luis, nga nagpahayag pag-ingon:

—Capitán Martin, unsaon ta mán. Ingon kanato nga tigulang ná, kitá na usab ang magtuman sa tuyo sa atong mga anak. Mianhi lagí akó aron sa pagpahayag kaninyo nga si Luis, ang bata kó, buut mangasawa sa inyong bulak nga si Elvira. Akó, sa akong bahin, uyon sa iyang tuyo.

—¿Nagkasabut na bá silá?—misuná si Capitán Martin.

—Kaná kay gisugo akó ni Luis, dayág na lang nga humaná nila sabuti. Mogulá na bá lang ang uhong kong wala pay daog-dog.

—Kaná amo pang pagasabutan, Iyo-Binoy, ug balik lamang dinhi tapus ang tuló ka adlaw.

Si Don Severino nanaog nagkatawá.

* * *

Gabii gihapon. Nagatubangay pagsulti si Capitan Martin, si Carlota nga asawa niya, ug si Elvira. Kining ulahi malipayon kaayo, nagsalig katawa, nagpakilokilo sa iyang mata kang Plácido, ang suluguon niya ug ni Luis, ug magdadala sa ilang mga sulát. Si Plácido maoy binatonan usab sa baláy ni Capitán Martin. Kiní, sa walá madugay, nagpahayag pagingon:

—Si Luis, ang anak ni Don Severino, mangasawa kang Elvira. ¿Mouyon ka bá niini, Carlota?

—Sa akong bahin—mitubag si Carlota—uyon akó. Ang banay ni Luis, dungganan man usab, ug siya si Luis akong nailá nga buotan,

mahilumon. Labut pa, panahon na usab nga minyoon ta ná si Elvira. Dugay na siyang nag-antus..¡Alaut nga anak kó!...¡Waláy palad!..

Ug si Carlota, ang mapinanggaong inahan, mihilak kay nahinumdum sa mga pagantus sa iyang anak, sa palad nga mapintas nga gipaangkon kaniya sa Kalangitan.

—Ayaw paghilak Carlota-giam-aman ni Capitan Martin. Si Elvira maluwas ná. Ayaw pagsaba kay hibaloan unya hinoon sa mga tawo....

Si Capitan Martin nagsulát dayon kang Don Severino ug ilang gikasabutan nga ang kaminyoon sa ilang duhá ka anak himoon sa katapusan niadtong bulana, Diciembre.

* *
*

Adlaw ná sa lidkodlikod. Ang kadasig ug kalipay naghari. Si Plácido, ang nakasusi ug nahibaló sa tanang kinabuhi ni Elvira, miingkib sa iyang dila, gikulbaan ug nagkanayón: "Pasayloa akó Bathala; akó waláy labut sa tanáng gibuhat ni Elvira; akó usá lang ka suloguon".

Usa ka tawong nagkamisin misulod sa baláy ni Capitán Martin ug gihatag ang usá ka sulat alang kang Elvira. Ang maong sulát nagingon: "Maluibon: Waláy sapayán nga akó imong talikdan ug kalitan pagluib. Dunay Bathala nga maalam gihapon mosilot sa mga mabudhion. Gipalabí mó ang usá ka batan-ong burong ug gitalikdan mó kining karaang tag-iya sa imong kalag ug lawas. ¿Hain na ang atong anak? ¿Hain mó tagoa? ¡Waláy ulaw!

Ang kalipay mó dili magdayon; pagbantay. ¡Paghinulsul nga daan!

VICTOR CORDOBA

Si Elvira tapus ug basa ning sulát, miluspad ug natumba: gipanawan. Si Plácido, ang bugaw niya, miduol pagkalit ug gikuha ang makalilisang sulát; iyang gitago ug gisulod sa bulsa. Nalisang nga hibaloan ang mga makalilisang pulong ni Victor.

* *
*

Gabii. Madulom ug matugnaw. Apan sa baláy ni Capitan Martin ang katugnaw walá mabati, ni ang haguros sa hangin nga bagyohon. Ang tanang kasingkasing nagdilaab sa kalipay ug sa babá sa tanang dinapit nakita, daw bulak nga waláy pagkalaya, ang pahiyom, ang katamisan....

Mao ná ang kasal ni Luis ug ni Elvira. Niadtong gabhiona gihimo ang "recepcion" ug sayaw nga gipasidungog sa bag-ong magtiayon alang sa ilang kahigalahan.

Ug si Plácido ¿hain na? Si Plácido nanaog sa silong ug milingkod sa pultahan. Nalisang, malusparon, waláy umoy ug naghilák. Siya nakailá kang Victor nga maoy tawo nga mabangis ug dili mahadlok kong dunay buut buhaton. Miilá siya nga si Victor gilimbungan ug nga si Elvira angay bitayon. Gihikap ang sulát ni Victor sa iyang bulsa ug nagsulti siya dang usá:

—Pasayloa akó, Bathala kó. Akó waláy salá; akó gisugo lang, ug angay magtuman.

Victor, si Plácido, ang karaan mong higala, dili magbudhi kanimo.

Ug nagbakhó siya, nagbasul sa iyang salá, naghinulsul... Ug sa taliwala sa iyang mga pag-antus, nahikatulog.

Ang sayaw nagapadayon sa taas sa baláy ni Elvira. Madasigon kaayo. Kasaba, hudyaka, honi........Ang mga "rag", "two—step" "walz" nagsunodsunod: walay bugto. Si Elvira ug si Luis misayaw ug nagparis silang duhá.

* * *

Usa ka tawo nga walá hiilhi, nagpinurong, nagkamisin lang ug nagkalsonis ug purol, midasmag sa pultahan sa silong ug misulod. Usá ka diyutayng putos maó ang iyang dalá. Giduol si Plácido nga natulog ug gipamulongan pagingon:

—Pahawa, pahawa dinhi; palayó, kong ikaw dili buut silotan sa imong salá.

—¡Victor! ¡Victor! ¡Pasayloa akó!

—¡Waláy pasaylo alang sa mga mabudhion! Mga tawo nga ingon kaninyo angay dugmukon, punggotan sa liog, patyon...

—Matuod ang mga pulong mó; apan ¿matarong bá nga lakip ang mga waláy salá, ingon nianang mga dinapit sa taas, imong silotan sa kamatayon?

—¡Lakip silang tanán! Ang ilang kalipay dili matarong, maoy usá ka pagyubit, kay silá nahibaló sa kahimtang namong duhá ni Elvira. ¡Kanáng Pari nga nagkasal kanila maó ang gabunyag sa among anak! Apan,

¿hain ná ang anak kó? ¿hain si Nenita?

Ang mga matá sa tawong nagpinurong nanglugmaw sa luhá. Daw nahinumdum sa usá ka binuhat nga sumpay sa iyang kinabuhi; daw nagatan-aw sa pagkawalá ug pagbiyang dayong ning kalibutan sa usá niya ka anak. Mihunong pagsulti. Mipasilang sa usá ka lungag ug misugat sa iyang mga matá si Elvira ug si Luis nga nagsayaw gihapon, samtang si Don Severino, hupong sa kalipay ug bino, naglaylay. Ang mga matá sa tawo misiga daw kilat ug misinggit pagingon:

—¡Mga banyaga! ¡Karon matapus kitang tanán!

—¿Unsay buhat mó?—misinggit si Plácido nga midagag kusog sa pagtan-aw nga ang putos nga dalá sa tawong nagpinurong giduslitan.

* *
*

Usá ka pagbutó nga makalilisang ug nakapakurog sa tibuok lungsod, nabati. Ang tanáng mga molupyo namangon ug gikuyawán tungud sa kasipá nga milanog. Ang baláy ni Elvira nadugmok ug gilupad. Mga lawas sa tawo nga napikaspikas, nakita nga nawasigwasig sa kadalanan.

Midugok ang mga punoan. Ang mga pagsusi gihimo. Hibaloan nga ang giduslitan sa silong sa baláy maoy usá ka bomba sa dinamita. Gihipus ang mga patay ug samarán. Hikaplagan ang usá ka babaye ug lake nga naggakus, apan pulós samarán: maó si Elvira ug si Luis nga hiatlan nagsayaw sa pagbutó

Ang tibuok lungsod nagubút. Walá makatulog tungud sa kalisang. Tanán pulós pangotana kong kinsay nagbutag dinamita. Si Pari Tomas, ang nagkasal, natuló ka piraso ang iyang lawas. Ang mga lingganay nagbuntag pagbagting sa "agonías".

* * *

Sa pagkabuntag, tungud kay waláy nanug-an, gidakop sa mga punoan ang tanáng mga silingan ug nanan-aw sa sayaw dihá sa silong, ug pinusasan ang kamut, gisunodsunod sa mga polis, sa Piskal ug uban pang mga punoan. Usá ka tawong nagkurog, si Plácido, miduol pagkalit ug gipahayagan ang Piskal sa ingon:

—Ginoo, kining tanán ninyong dinakpan waláy salá. Buhii silá ug asoyan ko kamó sa matuod. Ang nagduslit ug nagbutag dinamita maó si Victor Cordoba, karaang hinigugma ni Elvira. Si Victor iyang gibudhian, ug dili lamang gibudhian, kong dili gikuhaan sa iyang kalipay: maó ang iyang anak, ang anak nilang duhá ni Elvira. ¡Oh! pagkamakalilisang itug-an! (Si Plácido mihilak ug walá makatapus pagsulti).

—Padayon, padayon pagtug-an kay dili ká maunsa—miingon ang Piskal.

—Aron sa pagtago sa mga matá sa iyang bag-ong hinigugma nga si Luis, ang iyang anak nga may tuló pa lang ka bulan, gipatay ug akó maó ang naglubong sa ilalum sa ilang balay, sanglit maó ang binatonan nga

iyang sinaligan. Niining tanán waláy laing nahibaló kong dili kami dang duhá. Gitalikdan niya ang amahan sa bata nga iyang gianak ug namana kang Luis, usá ka batan-ong sa·pian, apan waláy hibangkaagan. Si Victor nangita sa iyang anak, bungang matahum sa iyang unang mga gugma, ug walá namo tug·ani. Si Victor nagpadalag sulat kang Elvira ug nagpahibaló sa iyang pagabuhaton. Kining sulata anía basaha ninyo (gitunol ang sulát nga iyang gitago sa pagkatumba ni Elvira). Ang salá ni Elvira dakú kaayo ug angay si·lotan sa usá ka silot nga mapintas sama sa gipahamtang ni Victor kaniya. Busa, kong kamo nangita sa makasasala, nga bitayon ninyo dili kining mga waláy salá nga dinak·pan, dili usab si Victor nga gibudhian, kong dili si Elvira ug kining alaut nga sulugoon niya nga naglubong buhi sa usá ka bata nga 'inocente''. Nianang dapit nga gibutangan sa dinamita, anaa dihá ang lubong sa alaut nga anak ni Victor ug dihá karon inyong makita ang mga bukog sa namatay kay ang yuta na-gisi aron kahá dili matago ang makalilisang salá''.

Ang Piskal namahid sa iyang agtang nga gisingot, walá makatingog, ug nagsugo gilayón nga buhían ang tanáng dinakpan.

* *
*

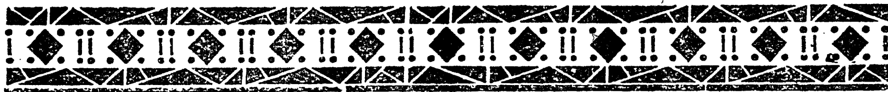
Ang mga punoan miadto sa Tambalanan, aron sa pagsukót kang Elvira nga nagkadugo sa iyang mga samád; apan kini himatyon ná

ug nagpangyamyam pag-ingon:

—¡Pasayloa akó, Victor!....Akó gisilotan sa Langit....¡Oh! anak kó, pinalangga kong Nenita.. ¿hain ka ná?

Ang kamingaw ug kahilum mihari pagkalit. Ang mga "Hermana de Caridad" nangluhod ug nangadye. Ang Piskal ug kauban midukó.. Si Elvira miginhawag hataas ug ang iyang kinabuhi natapus....

Limbong sa Karnabal

(*SUGILANON*)

Sulod sa "Auditorium" sa Karnabal. Ang "banda municipal" nagtogtog sa mga matahum nga "one step". Dili maisip ang mga "pareja" nga nanagsayaw. Katawa dirí. Tiaw didto. Salibay sa "conffeti". Mga pasumbingay sa gugma..

Sa usá ka bangko, naglingkod ang duhá ka tawo. Babaye ang usá nga nagmaskará ug lalake ang ikaduhá nga waláy maskará. Ang lake nagkanayón:

—Dalí ná, matahum kó. ¿Anus-a pa nimo akó kaloy-i? ¡Gihigugma kó ikaw!

—Gihigugma akó nimo, apan walá akó mahigugma kanimo—mitubag ang babaye.

—¡Intawon! ¿Dili ka malooy kanako? Ulipna akó; pangayo-i akog kamatuoran sa akong gugma; ug tanán, lakip kining kinabuhi, akong ihatag, akong ipangahas, aron lang makaangkon nianang imong mga matam-is nga matá....

—¡Aaa! ¿Matá da gayud ang imong gikaibgan kanako?—mitubag nga nagkatawá ang nagmaskará.

—Ang imong mga matahum nga matá; ang imong kasingkasing bulawanon; ang imong langitnong kaanyag, kanang tanán, maoy nakapadaní sa akong kalag. ¿Unsa ná, mahimo bá nga ilhon kó ikaw nga áko sukad ning mga gutloa?

—Apan, ayaw uná: ¿nakailá ka bá kanako? Tingali bayág nahigugma ka sa usá ka babaye nga dili mó kaila. (mikatawa ug nagmalomó ang babaye).

—Akó dili nimo kalimbongan—mitubag ang lalake—Ikaw maó si Marieta, ang akong pinalangga, ang bugtong hari ning mga damgo. Marieta, Marieta, but-a ná intawon akó; kini maó ná ang katapusang takna sa atong panagkakita.

—Apan ikaw nasayud nga akó minyo; ikaw nasayud nga akó adunay bana. ¿Matarong bá nga kuhaan mó akó sa dungog?

—¿Unsay sapayán niana? Ikaw minyo; ang imong lawas ginapus sa talikalang yutan-on; apan ang imong kasingkasing, ang imong kalag, gawás ug waláy makagapus kanila. Ang kaminyoon maoy usá ka butang lumalabay; dili maó ang gugma; ang matuod nga gugma maó ang gugmang gawas, ang walá magtagad nianang mga binuang sa katawohan....

—Kong akó mobuut kanimo, ¿unsay ipulong kanako sa akong bana? (masulub-on)

—¿Unsay ipulong niya? Nga magpailob siya. Dili mahimo nga iunong mó ang imong bulawanong umaabut sa usá ka bana nga "desgraciado" sama kaniya.

—¡Ambut lang unsáy dangaton nato! (paraygon).

—¡Ang himaya maoy atong madangat! Marieta, higugmaa ná akó, ingna akó nga akó imong gihigugma, nga akó imong gipangga.....

* *
*

Ang sayaw nagapadayon. Madasigon kaayo.

Ang mga nanagmaskará nanaghudyaka.Katawa, singgit, kagahob, maoy naghari. Halus dili madungog ang mga sulti tungud sa kasaba.

Ang duruha nga nanagsulti mitindog ug napadulong sa usá ka dapit nga hilit. Ang lake nagkanayón:

—Pinangga, kuhaa ang imong maskará; patan-awa akó pagbalik sa imong kaanyag; patan-awa akó kay buut ko sublion ang akong pagtoo nga si ibabaw ning tanâng kahayag, sa ibabaw ning tanáng kalipay, nagahari sa gihapon ang imong katahum; pahagka akó......

—Kay gipangayo mán nimo nga kuhaon ang maskará, akong kuhaon ugod.

Ang babaye mikuha paghinay sa iyang maskará ug ¡dakung kahikugáng! ang lake misibog pagkalit ug misinggit pagingon:

—¡Susmarosip! ¡Pasayloa asawa kó! ¡Conching, dili ko ná gayud usbon!

Ug ang lake miluhod, midukó nga mapaubsanon na kaayo, samtang ang babaye, maugdang ang tinan-awan, pinataas ang agtang, namulong sa ingon:

—Maó diay kini, Pepe, ang imong "vicio". Bantug dá nga ikaw nanlimbasog gayud sa pagtaptap ug pagtakubán ning mga gabhiona. Ikaw dili maayong bana; ikaw makaako diay sa pagtalikod kanako ug makaako sa paghigugma ug laing babaye. Gipakaingon mó nga maó akó si Marieta ug bisan anía kitá sa taliwala sa "Auditorium", gipagulá mó ang imong paglapas sa imong pagkaminyo. Daután, daután kining imong buhat. Karon dili ka ná makalimod kay hisakpan ko ikaw. Apan ¿nganong moingon ka

nga ang kaminyoon maoy binuang ug ang GUGMANG GAWAS maó ang matuod nga gugma? ¿nganong sugyutan mó ang usá ka babayeng minyo aron mobuling sa iyang kaminyoon? ¿maó diay kaná ang imong "teoría"? Kong maó kaná, ¡magbulag kitá!

—Conching, pasayloa intawon akó; dili ko ná usbon. Maó kadtoy usá ka damgo, usá ka salimuang, usá ka binuang....

Si Pepe midukó, naghilak....

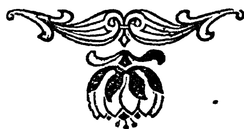
Si Conching giabut ug kalooy sa iyang bana ug unya, punó sa kalomó ug nagkatawá, miingon:

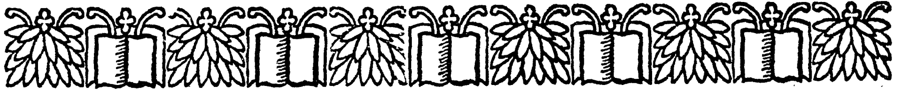
—Karon, una kó ikaw pasayloon, buut kó unta hinsayran: ¿kinsay imong palabihón sa paghalok: si Marieta kun akó?

—Ikaw, ikaw gayud, kay maó man ang akong bugtong kauban ning kinabuhi.

* *
*

Niadtong hilit nga dapit, luyó sa mga lingkoranan ug mangitngit, milanog ang usá ka halók, nga maó ang timaan sa kalipay, himaya ug kalinaw sa usá ka magtiayong bulahan....

"Rag"

(*DINALIDALI*)

¡Oh, ang "rag"!

Sama sa usá ka batobalani, sama sa usá ka bag-ong bathala nga makaayo sa tanang mga sakit, maó ang sayaw nga "rag".

¿Kinsang tawohana, batan-on siya kun hingkod, nga makahimo sa pagsukol sa iyang pagkamakawiwili?

Tungud niana, dili kahibudngan nga ang akong binating higala Macario Samulok kanunay lang malipayon, sanglit bag-ong nakakat-on sa bantugang "rag".

Dinalá sa iyang kadasig, usahay si Samulok bisan walá pay painit, motindog pagkalit sa iyang higdaanan ug mosayaw siya dáng usá aron konó sa paghanás sa iyang mga tiil ug mga tul-an.

Tungud ning iyang bag-ong batasan, makadaghan kuyawi ang iyang asawa nga si Antonina Hagurós kay gipakaingon ná sa buotang asawa nga ang dalunggan sa kapikas sa iyang kasingkasing gisudlan ug gikotkot sa usá ka malaa nga mananáp.

Usá ka higayón niana, silá nangaon. Si Antonina nagtambag sa iyang bana aron dili ná magsali ug "rag". Si Macario igo lang mitubag pagingon: "Saba ká lang dihá, Antonina. ¿Walá ká magtan-aw nga hangtud ang labing

mga dagkung tawo nagsayaw sa "rag"? Sulayán ta ná usab kining lingga-lingga".

Samtang nagakaon silá, ang *banda* sa munisipyo milabay ug naghoni sa usá ká matahum ug madasigong "rag". Sa pagkabati niini ni Macario, mihunong pagkaon, misiga ang matá, mitindog pagkalit ug misayaw nga nagkanayón: "¡Maó karoy "rag", maó karoy "rag"! ¡Antonina, pagkalalim!"

Unya misulod nga nagsayaw sa kosina ug giagaw ang luwag sa manluluto ug maoy giparis niya. Ang mga suloguon nila, sa pagtan-aw nga si Macario namulá ug nangisog pagsayaw, nanglayat, labí ná sa pagagaw sa luwag, kay gipakaingon nga nabuang ug luwagon siláng tanán. Ang pangaon nahusay sa dihá nga layó ná ang "banda municipal".

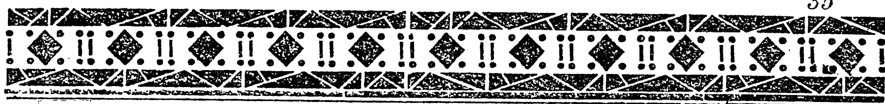
Ang mga binatonan upod sa pagtan-aw nga si Macario napoypoy ná, namalik, gawas kang Ating Bungol nga tungud sa iyang pagkabungol, waláy kalibutan kong kadto bansaybansay bá lang, kay maora may iyang nakita ang paminti nga hilabihán ni Macario.

Apan walá matapus dinhi ang paghalad ni Macario sa "rag". Hilabihán nga pagkadasig niya nga usá ka gabii gadamgo siya sa "rag". Gidamgo niya nga ang bantugang "orquesta" sa Kakostablihan nga mianhi dinhi sa Sugbo kaniadto sa Karnabal naghoni ug usá ka matahum nga "rag". Ug uban sa damgo niya ang iyang mga tiil milihok usab, nanikad, nanindak ug kusog, uban kining mga pulong: "Hala, mga tul-an kong pinangga, ayoha ninyo pagkaransa."

Sa dakung kadaut, usá sa mga tindak niya didto gayud mahadulong sa pus-on ni Antonina, ug kini nga walá ná makaantus, mitakilid usab ug gisikaran ang nawong sa iyang bana, uban kining mga pulonga: "Halá mga tul-an kong pinangga; ayoha pag "rag" ang nawong ni Macario".

Si Macario namatá, nakugáng ug nagkadugo ang nawong kay nasunggo. Ug unya mituaw pag-ingon: "Pastilan ka Antonina. Kong hibaloan ko pá lang nga tindak ang imong "rag" gibutangán kó untag "espuelas" ang akong tiil".

Kadautan sa gugmang ahat

SUGILANON

I

—¿Mamana ka gayud kang Pael? Palandunga bayá pagayo, Koring. Ang kaminyoon dili butang nga katiaw-tiawan, dili bulak sa usa dá ka adlaw; maoy usá ka panaghiusa hangtud sa kahangturan, usa ka kinabuhi nga, bisan mapintas ug mapait, pilit gayud nga imong antuson.

—Nalibog kining ulo kó, Kolás. ¿Unsay akong buhaton nga humaná man magsabut silá si Nanay ug si Iyo-Miroy aron kaming duhá si Pael kaslon sa umaabut nga bulan? ¿Dili bá sultihón ná kaayong dakú kong akó mosibog ug dili bá kaulawan sa akong mga ginikanan ang akong pagsalikway kang Pael tapus namo dawata ang ilang bugay nga sapi, kabaw ug karromata? ¡Pastilán ning pagkabutanga! (mihilak ang nagsulti ug unya, tapus ang pilá ka gutlo, daw bag-ong nahigmatá, mituaw punó sa kaisog) Apan, adá: padayonon kó ang pagpamana, antuson kó ang tanang umaabut, ipalaglag kó ang akong dungog aron sa pagluwas sa dungog sa akong ginikanan. Mag-antus kay palad....¡Ikaw bitaw!....Ikaw dá gayud ang nakaingon....

Ug mihilak pagbalik ang dalagang nag-

sulti. Nagbakho.

II

Magbabasa: buut ká tingali mangotana kong kinsa kini siláng nagsulti. Tug-anan ko ikaw, apan ayaw pagsabá. Ang lake, usá ka ambu-ngan olitawo, mao si Kolás, ug ang babaye, usá ka maanyag nga bulak sa tanamang sug-boanong maó si Koring (Socorro). ¿Buut ká, magbabasa, mamati sa ilang panagsulti? Mahimo. Nunot kanako sa pagsuot sa usá ka malabong kasagingán ug paghinay sa imong lakang aron dili kitá hialingatan. Anaa ang duruhá ug pamatíon tá.

—Koring, ayaw paghilak. Tan-awa akó kay, bisan lain ná ang tagiya sa imong kasing-kasing, ang katahum ug kainit sa imong tinan-awan, nakapukaw sa akong kalag sa mga matam-is nga handumanan. Matuod akó ang sinugdan sa imong kagul-anan ug tingali tungud kanako ikaw mamana sa usá ka tawo nga bagos ug dili makabuhi kanimo. Apan pamati una: kong akó ang sinugdan sa imong mga kasakit, ¿ngano mán nga dili mahimo usab nga sinugdan sa imong kalipay? Kong atong paninguhaon, ang kabulahanan nga atong nausik, ato gihapong igkita.

—¿Unsaon pagpaagi?—misuná si Koring.

—¿Unsaon? Masayón dá kaayo: maguli kitá, maghinigugmaay kitá pagbalik, ug talikdan mó si Pael.

—Ang among kaminyoon, ¿unsaon na mán lamang?

—Biyaan ug dili ipahinayón. Kong ikaw mituo nga sa mga kamut ni Pael dili ká mabulahan, ¿unsay katungdanan mó sa pagminyo kaniya? ¿dili bá maoy usá ka hikog ang pagpamana sa usá ka tawo nga walá higugmaa?

—Apan Kolás, si Nanay, ang nagasto ni Pael, ang ilang bugay....¿biyaan ba lang nako?

—¡Biyai ang tanan!—nangisog si Kolás—Ang imong Kolás makakitá pag bahandi nga labaw nianang tanán nilang gihaylo kanimo, ug kong ikaw mailo sa mga pagpangga sa imong ginikanan, palandunga nga duna pay usa ka kinabuhi nga mounong ug magmanggad kanimo hangtud sa inigkanaog mó sa lubnganan: kaná dili lain kong dili akó.

—¡Nakita ná bitaw!—mitubag si Koring—Dihay panahon nga ang mga kasakitan ug kalipayan sa imong kasingkasing maoy kasakitan ug kalipayan sa ako; dihay panahon nga gihigugma kó ikaw ug gipangga sama sa pagpangga kó sa akong kinabuhi; apan, ikaw, ikaw —¡lake sa gihapon!—gitalikdan mó akó ug gipalabí mó si Ansat. Ug karon, ¿kinsay makapasalig nga kining imong pagsangpit kanako dili usá ka limbong?

—¿Limbong? ¿buut kag kamatuoran karon dayon?

Niini, si Kolás misibog ug dihay gikuot sa iyang hawak; usá ká kalít ug masigang kilat mihayag ug nakita ni Koring ang kidlap sa usá ka baraw nga gibit-bit ni Kolás. Buut unta siyá modagan tungud sa kalisang, apan gipugngan ni Kolás ug giingon:

—Ugma sa gabii, sa ika 10 ang takna, ma-

kigkita akó kanimo pagusab ning dapita. ¿Mahimo bá?

—¡Ang tanan mahimo tungud kanimo!— mitubag nga maisugon si Koring.

Mikilat pagbalik ug sa taliwala sa kasagingan nakita ang usá ka babaye ug lake nga nagbulag paglakat.

III

Kinahanglan saysayan kó ang magbabasa sa kaagi ni Kolás ug ni Koring. Kini silá nanaghigugmaay. Usa ka tuig ang ilang panaghigugmaay ug tapus ning panahona, silá nagbulag. Gitalikdan ni Kolás si Koring ug gipalabí niya si Ansat, usá ka dalaga sa balangay. Si Koring, tungud sa iyang kaligotgot, nanumpa nga manimalus.

Ug miabut tuod ang higayón sa pagbalus. Giolitawohan siyá ni Pael, usa ka tawo nga kulongó, bastos nga maglihók-lihok, bagos ug nagsalig lang sa kabilin sa iyang inahan. Si Pael dili takus kang Koring; dakú kaayog kalainan silang duhá. Si Koring maoy usá ka manolonda; si Pael usá ka kataw-anang tawo-tawo nga nabantug sa pagkakuwanggol. Apan gibuut ni Koring aron lang sa pagpanimalus kang Kolás.

Ang mga ginikanan ni Pael naibog kaayo kang Koring ug maó nga ilang gipanlimbasogan aron si Koring mahimong asawa sa ilang taspukang Pael. Tungud niini, gihimo dayon ang sayud ug ang bugay, bisan walá pay kasal, gihatud pagdalí-dalí sa balay sa mga gi-

nikanan ni Koring.

Maó kini, sa daklit, ang ilang kaagi.

IV

Gabiing mangitngit. Maó pay paghagtok sa ika 10 ang takna. Pilá dá ka buok ang bitoon sa Langit. Nagpangilat gihapon. Sa layó, nadungog ang malanoyng lanog sa usá ka kitara inawitan sa usá ka tingog nga masulub-on daw sinakit sa gugma. ¿Kinsa siyá? Walá hibaloi. Kahá maoy pumopuyo sa usá ka diyutayng payag nga nagdamgo sa katam-isan sa iyang hinigugma. Kahá usá ka kabus nga magdadaró nga nahinumdum sa larawan sa iyang pinalangga ug, tugob sa kakapoy ug kasubó, migamit sa matagming tulonggon, aron moduyog sa iyang mga kamingaw.

Kadtong gabhiona, maó ang gisaad ni Koring ug ni Kolás, aron silá magtagbo pagusab sa kasagingan nga anaa sa luyó sa balay ni Koring. Sa taliwala sa kahilum niadtong dapita, usá ka tingog nabati:

—¡Koring!

—Akó, Kolás.

—¿Buut ká nga atong hikaplagán ang himaya sa kinabuhi?—nangotana dayon si Kolás—¿Buut ká nga maato ang langit, ang matuod nga kalipay ning kalibutan? Nunot kanako. Karong gabii biyaan mo ang imong kaugalingon ug magpakasal kitá sa atubangan sa Juez de Paz sa Minganilla ugma sa buntag. Ang tanán hinikay ná; hangtud ang imong "partida de bautismo" ania ná. Duna nay automobil

nga sinabut. ¿Buut ka?

—¿Nga akó mokagyo? Dili, dili mahimo. Buhat kaná nga kaugalingon sa mga waláy ulaw. Akó nahagugma kanimo, akong nabati nga gawas kanimo, walay kalipay kining kasingkasing. Akó wală mahagugma kang Pael ug kong siya akong gibuut, dili tungud kay may gugma akó alang kaniya, kong dili aron sa pagpanimalus kanimo. Apan ayaw akog tabana, ayaw akog pakaulawi sa katawhan. Salig nga akó dili maminyo kang Pael bisan pa magdapat ang langit ug ang yuta. Akó kay imong gisakit, akó kay imong gitukmod sa kahiladman sa mga kagulanan, tahura iutawon ug ayaw pasipad-i. Kong ikaw nahagugma kanako, kong matuod ang pulong mó nga imo nang gibiyaan si Ansat, kong ikaw buut moluwas sa akong mapintas nga kahimtang, pangayoon ko kanimo nga luwason mó akó sa maligdong ug matarung nga paagi ug dili mo pakaulawan ang akong banay.

Si Kolás walá makatingog, midukó ug unya miyanghag sa pagtuaw:

—Koring, ikaw maoy usá kȁ manolonda, usa ká langitnon.... Nan, ¿unsa may atong buhaton karon?

—Ang maayong buhaton maó ang paghulat. Kong ikaw may pagsalig kanako, hulat sa akong pulong ug karon pauli nâ lang una.

Ug nanagbulag silá. Si Kolás mipauli padulong sa ila, ingon mán si Koring.

V

Hapit ná ang kasal ni Koring ug ni Pael.

Si Koring, tugob sa kasakit, miduol sa sulatanan ug nagsulat ning mosunod:

Sugbo, 10 Mayo, 1916.

G. Rafael Errante,
Dinhi.

Maayong higala:—Pahibaloon kó ikaw nga akó dili ná mopadayon sa atong gikasabutan, nga maó ang kaminyoon. Dili mahimo nako sa pagbudhi sa akong gugma, sa akong "conciencia". Akó walá mahigugma kanimo ug usá ka magtiayon nga walá magbinatiay, maoy magtiayon nga alaut. Pasayloa akó sa akong kalapasan.

Imong matinahuron,
SOCORRO ESPINOSA.

VI

Dili tiaw ang kasukó ni Pael ug mga ginikanan niya sa pagkabasa sa sulát ni Socorro. Tungud sa kapungot ni Pael, gipamuak ang mga baso ug kopa nga andam unta sa kombirá ug ang mga manók, kanding, aslonon ug hangtud ang mga iring, gipanigbas ug gipamutlan sa liog.

Ang mga ginikanan ni Pael midangop sa ilang manlalaban aron unta sa pagsumbong kang Koring sa Hukmanan; apan ang manlalaban igo lang miingon nga "walay mahimo", sanglit dili mapugós ang babaye sa pagpamana sa usá ka lake nga walá niya higugmaa.

Sa baláy ni Pael, ang tanán lonlon kasukó ug kaligotgot. Ang mga binatonán, sa pagtan-aw nga gipamunggutan sa liog ang mga manók, isigpanago ug dagan kay gipakaingón

nila nga silá ang isunod.

VII

¿Ug si Kolás? Sa pagkasayud ni Kolás sa nahitabó, mipadulong dayon sa baláy ni Koring punó sa kal'pay kay abi niya nga maiya ná gayud si Koring ug siyá ang mabana. Nakita tuod niya si Koring nga nagmasulub-on, nagbakhó sa tambuanan ug iyang gipangotana:

—¿Unsay naingnan, Koring, nga nagmasulub-on mán ikaw? Akó nahibaló sa nahitabó kaninyo ni Pael ug buut unta nako isaysay kanimo nga akó mianhi sa pagtuman sa akong saad: ang pagpangasawa kanimo.

—Karon dili ná mahimo ang tuyo mó. Ulahí ka ná kaayo—mitubag si Koring.

—¿Nganong dili? ¿Unsa kining lalanga? ¿Maó bá kini ang imong igasa kanako tapus akó nimo pahulatá?

—Kolás, dili mahimo lagí—misulti paghinay si Koring—adunay dakung kabilinggan. Akó babayeng talamayon....

—¡Sulti, sulti kong unsa kanang kabilingganа!

—Akó nagsabak.... tuló ná karon ka bulan... Kong walá pa unta akó nimo loibi, dili akó maingon niini. Apan akó imong gitukmod sa kadautan. Pasayloa ang akong kahuyang ug kong ikaw nalooy kanako, pasagdi akó nga magpadayon sa paghigugma kanimo ug pag-antus sa akong kahimtang. Oo, gihigugma ko ikaw, apan dili akó mamana kanimo kay dili akó takus

ug angay pang pangasaw-on....

Si Koring walá makatapus pagsulti: miluum paghilak. Si Kolás usab, sa atubangan sa mga pulong sa iyang hinigugma, nahiurong, walá makatingog, mikurog sa kasakit, sa kapungot... Unya nanaog sa waláy panamilit, naglakat nagdangoyngoy, samtang si Pael, ang nakapamabdus kang Koring, nga nagpasalipod sa usá ka punoang mangga, nagkatawá, nianang katawa nga punó sa yawan-ong pagbiaybiay.

Si Kolás, sa dalan, nagkanayón:

—¡Dili, dili gayud kasaligan ang mga babaye!

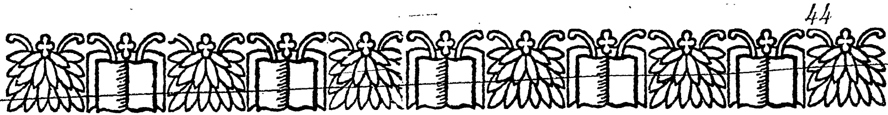
Si Koring usab, sa pagtalikod ná ni Kolás, mituaw sa pagingón:

—¡Dili gayud kasaligan ang mga lalake!

Si Pael, nga dihá gihapon sa punoan sa mangga, nagbagutbut:

—¡Dili gayud kasaligan diay ang bugay!

Ang kalit nga kaminyoon

(*SUGILANONG AMERIKANHON*)

—Trin.....trin....trinnnn....

—¿Kinsa ang nagtawag?

—Akó si William Bobb, ang pangulo sa patigayon sa tabako ning siyudad. Karon, ¿kinsa usab ang tagiya ning matam-is nga tingog nga nagasulti kanako?

—Akó maó si Mary Ross.

—¡Ah! Mary, ikaw maó ang akong gipangita; akó nahigugma kanimo; akó waláy kalinaw; akó waláy katulog sukad kó ikaw makita kagabii sa inyong Sirkohan.

—¡Sabá dihá! Akó adunay hinigugma.

—Waláy sapayán. Akó labaw kaniya.

—Ang makita kó bulan-bulan moabut sa 1.000 ka pisos.

—¡Bisan pilá! Ang akong patigayon nagahatag kanako ug 10.000 ka pisos bulan-bulan. Biyai ang imong hinigugma, biya sa pagka sirkadora, dangup sa akong mga bukton, ug ang tanan kong bahandi maimo. Hunahunaa...

—¿Tinuod?

—Dili akó maalam mobakak.

Mibagting pagbalik ang "telefono" ug nahilum.

* *
*

Usá ka automobil "Marion", matahum ug makusog, nagpahugóng sa Madison Street. Si

William Bobb ug si Mary Ross ang mga sumasakay: napadulong sa Hukmanan. Didto gikasal silá: kaminyoong kalit sama sa linti.

Sa pagkagabii, ang mga sirkador isigpangotana: ¿Hain ná si Mary? Ang mga tumotan-aw mingulob; ang uban nanggulá. Si Mary nga ilang gipaabut, ang Mary nga bantugang mobalintong, walá mogulá. Ang sirko walá ipahinayón.

Samtang kini nahitabó, si Eddie, ang kauban ni Mary sa iyang mga balintong, nagbakhó, naghilak sama sa usá batang diyutay. Ang iyang kamot naggunit ning sulát nga mosunod:

"Hinigugma kong Eddie:—Hikalimti akó ug hikalimtan tá ang nangagi. Akó dili mamana kanimo: dili tá palad. Kong mamana akó, ang atong duhá ka kinabuhi mag-ungaw sa kamatayon: magsali kitag balintong ug sirko gihapon, aron mabuhi. Kong magbulag kitá, ikaw makakitag babaye nga sapían ug dili sirkadora ug akó makakita usab ug lake nga sapían ug dili sirkador. Busa, pasayloa akó.

MARY ROSS."

Ug samtang si Eddie nagpatulo sa iyang mga luha, si Mary ug si William milangyaw sa laing siyudad aron sa paghimulos sa "luna de miel."

*
* *

Ang lakat sa Sirko mahinay. Namalhin silá sa laing siyudad. Sa unang gulá nila ning siyudara, ang sapi nga ilang nahipus dakú kaayo. Tanan pulos mga pagdalayeg kanila, la-

bí ná alang kang Eddie ug kang Virginia (paris ug asawa ni Eddie).

Sa palko, usá dá ka babaye ang walá mopakpak: hinonoa, nagmingaw hinoon: maó si Mary Ross. Kini siyá, kuyog sa iyang bana, mitan-aw sa Sirko ug walá siya magpalandong nga kadtong sirkoha maó diay ang ila kang Eddie. Si Mary giabut ug kalooy kang Eddie, gibati niya pagusab ang kainit sa ilang unang gugma, ug gikasilagan niya si Virginia nga kanunayng nakigkupot kang Eddie ug dili mobulag kaniya.

* *
*

Milapas ang pilá ka adlaw. Ang siyudad sa Chicago, América, naukay tungud sa pagkawalá sa duhá ka tawong hiilhan: si Eddie ug si Mary, pulos da bá minyo. Ug sa usá ka mantalaan, nabasa kining mga pahibaló:

"Mohatag akog 1.000 ka pisos sa makatug-an kanako kong hain magtago ang akong asawa nga si Mary Ross, nga mikagyo kagabii. Siya taga-Nueva York ug usá ka sirkadora.—WILLIAM BOBB".

"Mohatag akog 1.000 ka pisos ang makatug-an kanako kong hain tarala ang akong bana nga si Eddie Bristol, nga nawalá kaniadto sa usá ka gabii. Taga-Nueva York siya ug sirkador ang iyang opisyo—VIRGINIA HARVAD".

*
* *

Usá ka tuig ná ang miagi ug walá gayud

igkita ang mga nangagyo.

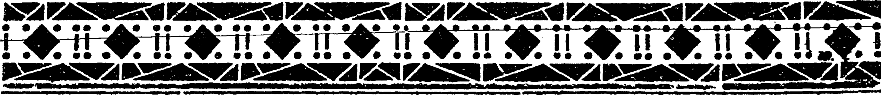
Si William kabus ná kay ang patigayon niya nahapay. Miniwang siyá tungud sa mga kagul-anan sa iyang kalag. Nagbasol sa iyang kalit nga kaminyoon; dili ná motan-aw ug Sirko; ug ang mga sirkadora, alang kaniya, maoy mga larawan sa yawa.

Si Virginia usab midaút ug gitakbuyan sa étika tungud kay nahulog sa usá ka pagbalintong niya. Nagbasol siya sa iyang kaminyoong kalit ug hinanali kang Eddie; mituo siya nga dili unta siya maingon kong dili pa ang iyang pagkadaling maibog sa mga "guapo".

Ug samtang silá nagapadulong sa kamatayon, nadungog ang usá ka balita nga si Mary ug si Eddie namatay kay ang automobil nga ilang gisuroysuroyan sa usá ka hapon niana, nahibangga sa usá ka "poste" ug siláng duhá, lakip ang "chauffeur", nangadugmok.

¡Siláng tanán gisilotan ni Bathala!

Torcuata

(*DINALIDALI*)

¿Nakailá ká, higalang magbabasa, kong kinsa si Torcuata? Tingali moingon ká nga walá makailá. Waláy sapayán; isaysay kó dinhi ang mga hiyas, batasan ug lihok ni Torcuata. Dinhi sa ato aníay daghang Torcuata.

Si Torcuata malihók sama sa banogbanog nga sapisapi. Karon makita ta nga makigkuyogkuyog sa usá ka pilipinhon, ugma sa usá ka insik ug damlag sa usá ka amerikanhon. ¿Unsay iyang panginabuhi? Walá. Apan maayo ang panapót, maayong pagkaon, kanunay adto sa sine ug kanunay nga sakay sa kalesa. Kaniya saráng ikasulti kadtong pagya nga nagingón: "Adunay mga baktin, apan waláy anáy."

Si Torcuata igkita ta kanunay sa mga sine. "Formal" kaayo nga maglingkod; magpakapal sa pinulpog. Ang nawong daw *bantiyong ahat.* Sa iyang tupad, anaa ang iyang "bana". Pamatia ninyo siyá kong adunay higalang igkita: "Ipailá kó kanimo ang akong bana nga si Teótimo Lamisa."

Bana konó niya. ¡Limbongan! Maora hinoog waláy nakailá kaniya. Maó kini si Torcuata. Waláy kaulaw, walay katahá: makigkuyog-kuyog kang bisan kinsang lake ug unya kong dunay malipát, ipailá dayon nga bana niya. ¿Nganong walá silá pakasal sa Mision sa San

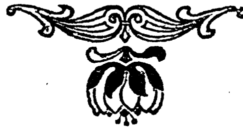
Dili maó da kini si Torcuata. Mabuntag, sanglit waláy buhat, manuroy ug tabí sa katindahanan. Libák sa luyog-luyo. Ang mga tinaguang mahal sa mga silingán ginabutyag. Mahapon, maligo ug manabón sa "Reuter" ug magabii mosuroy sa kadalanan ug manawág sa mga higalang hikaplagan. Usahay ipakuhag kalesa, usahay isakay sa automobil, ug dili mopauli kong dili makaadlawon ná. ¿Diin gikan? ¿diin mohigda?

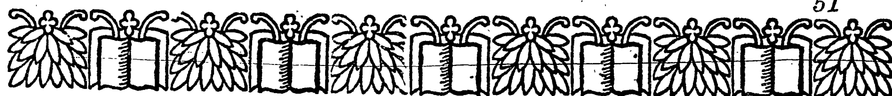
Apan si Torcuata adunay mga *dagkung tawo* nga higala. Kini silá, matud niya, dali-dalíon lang niya. Nga waláy magtampalas kaniya kay higala niya ang mga punoan. Ug ang mga buringog nga kaila niya, motuo lang usab dayon ug hangtud pa gani mangamá kaniya aron luwason sa ilang mga kalisdanan.

Si Torcuata dili malaksot ug panagway. Maarang-arang gayud, adunay igong tindog, malingin ug nawong, lawas nga dakú ug malison; apan ang kaitum sa iyang mga matá may pagkalubóg. Bisan dugay ná sa "patigayon" ug dakung lagóng sa katilingban, ang iyang panagway walá kaayo mausáb, salamat sa mga pinulpog sa Paris nga pinalit sa mga Botica, sa "corse" nga acero, sa mga *crema* alang sa nawong ug sa panapót nga "lujo". Tungud bitaw kahá niini, usahay igkita ta nga magsunodsunod kaniya ang pilá ka manlalaban ug pilá ka punoan.

Maó kini si Torcuata. May sapi, apan waláy hiilhang patigayon. Daghan ug balay nga higdaanan, apan usá ray kaugalingon. Siya takus unta kanganlag babayeng *demi-mondaine*

sa tago ug hilum, apan sinagóp sa atong dungganang katilingban ug higala hangtud sa mga punoan. Magkokalesa ug magoloautomobil, apan dili siyá ang mobayad. Ang iyang mga sinating higala nagnganlan kaniya ug *Torcuata Alegre*, kahá kay alang kaniya ang kinabuhi lonlon kalipay....

Ang walay pagbantay

(*SUGILANON*)

Bulan sa Junio; 1916.

Maó pay pagkatapus sa sayaw sa sayawanan ni Quirino. Sa ubós sa maong baláy, likoanan sa mga dalan Juan Luna ug Colón, dihá pay mga pundok-pundok sa tawo nga nagsultisulti mahitungud sa mga limbong ug mga kalapasang nahimo sa miaging piniliay. Ang tanán nagpahayag sa ilang kaluod ug panghimaraut tungud sa mga paagi sa mga "inspector" sa piniliay nga nanikas sa kabubut-on sa Lungsod.

Sa pagkataod-taod nahilabáy ang usá ka automobil sinakyan sa usá ka batan-ong tinonan sa Manila ug sa usá ka "bailarina" nga miamag tungud sa pinulpog nga mikapal sa iyang nawong ug nagbilin sa iyang paglabay nianang bahó nga maisog ug hiilhan dayon nga "Eclat". Ang mga nanagpundok miiway sa pag-agi sa automobil ug usá kanila misiyagit: "Mabulahan kamó, mga bihag ni Cupido".

Sa walá madugay, sa dalan Juan Luna, tungud nianang balangay nga ginganlag "Kamagayan", mihunong ang usá ka automobil ug nanganaog ang duhá ka mga batan-on, nga maó ang giasoy sa itaas. Misuot silá sa mga kabalayan ug nahiabut sa tugkarán sa usá ka balay nga hangtud karon anaa pá nagbaróg sa Kamagayán. Ang batan-ong lake miingón:

—¡Pagkaanyag nimo! ¡Pagkamakabibihag sa imong langitnong larawan! Gihigugma kó ikaw....—nagkanayón ang batan·ong tinon·an.

—Akó nahigugma usab kanimo; apan.... —mitubag ang "bailarina".

Dinhi walá ná hibaloi ang sumpay sa ilang panagsulti kay mihagbong ang usá ka dakung ulán ug ang saksi ning sugilanona, midagan ug nagpasilong sa usá ka punoan sa sambag. Sa pagtuang sa ulán gilantaw niya ang gibarogan sa duhá ka mga batan-on ug walá ná igkita. Ang batan-on napabilin sa baláy sa "bailarina" ug didto makahigda niadtong gabhiona.

Mga malipayon silang duhá: ang ilang duhá ka kalág, niadtong mga taknaa, nanaghiusa....

*
* *

Si Andrea—ang ngalan sa "bailarina"—sa sunod nga mga adlaw nakita nga malipayon, labi ná kay daghan ang nagolitawo kaniya ug nagmanggad. Nakita nga siya daw walay gibati nga kaguol. Si Pascual upod migikan padulong sa Manila aron sa pagtuon. Si Andrea mananayaw gihapon. Si Pascual ug si Andrea walá magpalandong nga dunay kaguol nga moabut kanila. Walá silá magbulag, apan walá ná usab magsinulatay ni maghibaw-anáy. Ang kang Andrea gugma nga salingkapaw; apan ang kang Pascual usab labi pang salingkapaw. Dili kahibudngan kini sanglit pagbati nga bunga sa panagkakita sa usá ka gabii, sa pilá ka takna...

Miági ang usá ka tuig. Si Pascual didto gihapon sa Manila. Usá ka lunes niana nga maoy iabut didto sa bapor "Cebu", si Pascual nakadawat ning mosunod nga sulát:

"Higala Pascual:—Si Andrea umaanak ug siyá nagingón nga ikaw maó ang amahan sa bata nga iyang gisabák. Nagingon usab nga dili siyá mopugós kanimo sa pagilá sa imong anak kay dayág man nga ikaw dili moilá tungud kay salingkapaw man láng ang inyong gugma ug usá dá man kagabii ang paglungtad. Gibalita kó kini kanimo aron sa imong kasayuran.

Ang imong mabinatíong higala,

AGUSTIN SORIANO."

***

Si Andrea nanganák ná. Si Pascual nagpakabutá-bungol sa tanáng nahitabó. ¿Unsaon kó pagilá sa usá ka bata nga bunga lang sa usá ka gugmang lumalabay, nianang gugma nga moturók lang kong makasayaw sa "bailarina"?—pulong pa ni Pascual.

Si Andrea mikagyo tungud sa kaulaw ug sa hilabihang pagboyboy kaniya sa iyang mga ginikanan. Ug sukad sa lungsod nga gikagyohan ni Andrea siya nagsulát kang Abing, usá ka kauban niya sa "salón de baile", ning mosunod:

"Higalang binati:

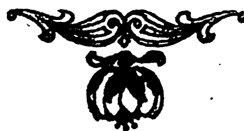
Pinadpad sa akong mangil-ad nga palad, adía karon akó ning lungsora nagtago sa akong kangil-ad ug kinabuhi. Ang tuyo ning sulát

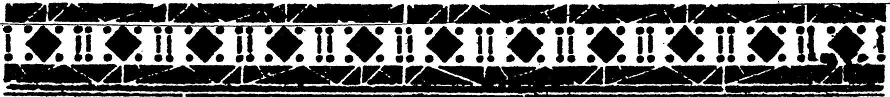
maó dá ang pagtambag kanimo aron dili ká palimbong kang Augusto. Panamini ang akong gidangat. Gipakaingon kó nga ang una kong pagkaligás walay "nada", apan mapait diay ang pagasangputan. Si Pascual walá moilá sa iyang anak kay kamí naghigugmaay man lang niadtong gabii nga siyá misayaw kanako ug gidalá akó niya sa iyang automobil. Pagbantay bayá pagayo nianang manayaw kanimo. Kong maligás ká, alaut kanimo kay ang bunga sa imong gugma dili ilhon kay gugma konong salingkapaw, gugmang lumalabay, gugma sa duhá, tuló, upat ka takna....Pagbantay pagayo ug ayaw gayud palimbong kang Augusto.

Imong higala sa gihapon,

ANDREA MALAESTRELLA.

Magbabasa: ang sugilanon sa itaas nga imong nabasa, maó ang kasaysayan sa giingon: "Ang gugma dili katiawan. Usahay, usá ka gutlo nga gugma, mahimong usá ka tuig nga pag-antus". Kadaghanan sa mga babayeng nangaalaut naingón gumikan sa ilang walay pagbantay ug gumikan sa ilang pagtiaw-tiaw sa gugma.

¡"Fuera" kapyot!

(*SUGILANON*)

—¿Dili ká gayud mosugót kanako? Inday, sud-onga ang akong kahimtang kong dili bá makabuhi kanimo ug sud-onga ang kahimtang nianang tawo nga buut usab kanimo magmanggad.

Nagkanayón si Tomás, usá ka batan-ong hiilhan, "popular" sa atong katilingban, ug higala sa mga "político" ug sa mga magsusulat.

—Walá akó makasabút sa imong mga pulong—mitubag si Inday.—Kay ¿unsa man ang kahimtang mó?

—Akó dunay "título", sagabay sa Kagamhanan, pilionon sa pagka-Representante karon, apan ugma sa pagka-Senador....Akó gisaaran ni Hari Sergio I nga sa sunod nga piniliay himoong Representante....

—Aw diay; kong maó na lang kaná, ang akong gugma....

—Ang imong gugma—misagbat si Tomas—angay ihatag mó sa usá ka tawo ingon kanako kay ikaw adunay mapaabut, ¡Pagkabulahan unya nato! Aduna unyay "automovil"....

—Higala, akó dili mahaylo nianang tanan, —mitubag si Inday pinataas ang agtang.—Ang "título", ang mga katungdanan sa pamunoan, labi ná ang "auto", dili maó ang makadaní sa akong kalooy ug sa akong gugma. Akó dili

gayud mosugót sa tawo nga magsalig lang sa PANGOPISYO ug PANGAPYOT sa mga harihari. Mga olitawo nga ingon niini, dili angay ug dili takus sa akong gugma.

—Nasayóp ka, Inday.

—Walá akó masayóp—mitubag si Inday nga madasigon.—Ikaw ang nasayóp sa paghunahuna nga akó mosugót kanimo kay gipakaingón mó nga akó uyon nga ang kalipay ug kapalaran sa pagkaminyo mahimo nga ipasikad lang sa pagpangopisyo ug paglingkod sa lingkoranan sa pamunoan. Matuod nga karong mga panahona walay maayo sama pa sa pangopisyo ug pangapyot kay ang magbuhat sa ingón makasakay sa "auto" nga binayran sa sapi sa Lungsod, walay hago ug sa katapusan sa bulan igo lang modawat sa suhol. Ang mga gasa (regalo), labi ná kong Pasko, magtuasik ug sa tanáng "banquete" ug mga kalingawan sa "teatro" maoy unahon pagabi-abi; apan....

—¿Unsay apan pá?—misakgaw si Tomás sa pulong.

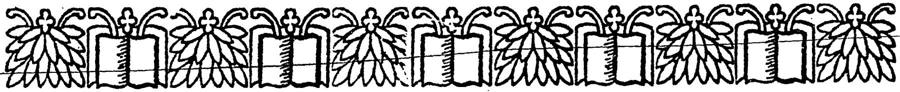
—Apan, hisayran ná sa tibuok kalibutan nga una ka usab tagaan ug katungdanan, kinahanglan nga kuhaan ká sa imong kaugalingong kabubut-on, kinahanglan nga magsunodsunod ka sama sa itoy. Anaa bitaw kaná si Mr. Pasta tan-awa, adunay kaalam, adunay "título", maayong lake konó; apan maó lay usá ka binatonán sa nagtuboy kaniya. Matud pa sa iyang asawa kanako, usahay maoy mamaspas sa abug sa amerikana ug kalsonis sa iyang agalon ug kong masakit kini maoy manghimuta sa masakiton....

—¿Unsa may naa niana, Inday? Kong mayo lang ang atong kahimtang....

—Dili, dili gayud mahimo. Ang mga dalaga nga nagmahal sa ilang dungog, dili angay mosugót, hinonoa angay magtamay niadtong mga olitawo nga magsalig lang sa PANGAPYOT ug PANGOPISYO. Angay mong hisayran Tomás nga kong ikaw akong mabana, ang labing dakung kaguol nako ug ang labing mapintas nga samad sa akong kasing-kasing maó kini: nga ikaw tawgon sa mga tawo nga itoy-itoy ni Hari Kuan. Busa, hangyoon ko ikaw nga sukad karon dili ka ná magutas ug hangyo kanako, kay akó dili gayud mosugót sa mga olitawo nga ingon kanimo. Ang akong sugton maó si Berting, ang tinamay mó, kay si Berting, bisan kabus ug bisan dili "popular" sa mga tawo sa Kagamhanan, nagsalíg sa iyang kaugalingong kusog ug kasaligan nga siya mabuhi ug makabuhi sa iyang banay gumikan sa singot nga ipatulo niya sa iyang agtang.

Si Tomás, namulá ang nawong sa kaulaw, mikuha sa kalo ug milakaw....

"Divorcio"

(*DINALIDALI*)

¡Divorcio! ¡Divorcio!

Mao kini karon ang butang nga ginahisgotan sa kadaghanan; sa mga minyo ug dili minyo, sa mga sunoy ug mga dumaga. ¿Kinsay magpakahilum sa atubangan sa usá ka butang nga nagdalá ug mga kadautan nga, matud pa sa mga pari, labaw pa kay sa tanang kayo sa ispidno?

Tungud niana, si Utay ug si Sidó, usa ka palarang magtiayon, among hingdunggan nga naglantugi. Ika 9 kadto ang takna sa gabii. Si Utay, tapus manihapon, mipadulong sa hawanan sa balay, nagtuwang-tuwang sa usá ka lingkoranan nga Viena, namaypay ug unya misinggit pagingon:

—Sidó, Sidó, umari ka; aduna akoy ipangotana kanimo.

Si Sidó, nga didto sa kosina nagpakaon sa iró, midalidali pagpanghunaw ug giduol si Utay.

—¿Unsa ná, Utay?

—¿Unsa bá kanang gibutang sa BAG-ONG KUSOG nga konó adunay "divorcio", nga mabulág ang mga minyo, nga balaod sa kabulagan, nga kiní, nga kadto....?

—Maayo kaná, Utay; kinahanglan gayud nga aduna kitay balaod sama niana....

—¿Kay unsa man lagí kaná?—misuná si Utay.

—Ang mga magtiayon nga dili magkauyon ug walá ná maghinigugmaay, tugotan sa balaod sa pakigbulag ug tugotan usab sa pagminyo pag-usab.

—Nan ¿uyon ka niana?—nangotana si Utay.

—Uyon kaayo—mitubag si Sidó.—Bisan ibala akó sa kanyon, buut akó nga adunay balaod sa kabulagan.

—¡Ah, dakung lampingasan! ¿Uyon ka diay sa "divorcio" kay buut ka makigbulag kanako, no? Walay "conciencia"....

—Utay, pamatía akó. ¿Nabuang ka nga dili mó tagaan ug kagawasan ang tawo ug ang gugma sa tawo? ¿nganong dili bulagon ang usá ka magtiayon nga magsali lag away ug kanunay kinarwasay sama sa iring ug iró? Mabulag man gani ang mga kaluha nga managlingkit sa ilang pagkatawo, ¿ang mga magtiayon ná hinoon ang dili?

—¡Uy, saba dihá!—misinggit si Utay.—Nakabig kini ni Utik, kanang kuwanggol nga *escribiente* nga buut makigbulag sa iyang asawa kay naibog sa usá ka "bailarina".

—Utay, akó uyon lagí. ¡Bisan patyon!

—"Pues" dili akó uyon.—misingka si Utay.

—Ayaw paningka diha.

—Dili usab akó buut nga ikaw magpatakag sulti nianang mga binuang sa akong atubangan.

—¡Utay, ayaw ug upsa ang akong pailob!—mihulga si Sidó.

—Upson kó ang imong pailob. ¡Ang dili makaantus kanako, nga manaog ning akong kaugalingon!

—Ikaw maoy angay manaog karon dayon.

—Dili akó manaog; kaanindot mog nawong nga magpakanaog sa akong balay nga kaugalingon—mikulihad si Utay.

—¿Dili ka manaog?

—Dili akó manaog, bisan patyon usab.

—Babaye kang walay ulaw nga misupak sa "divorcio" aron ingnon. ¡Phué!—nanluwá si Sidó.

—Ikaw usab pustantis (protestante) nga lampingasan nga miuyon sa "divorcio" kay buut magminyo sa sapi ni Duray, bisan kini paudakon ug ang nawong putí pay dangol.

Si Sidó walá na makaantus sa mga sulti sa iyang asawa; napalong ang iyang panan-aw, migunit sa "garrote" ug giligid ug bunal si Utay. Kini napaligid sa hawanan ug napakamang. Unya gisakwat ni Sidó ug gipaligid sa hagdan. Si Utay nagligidligid sa hagdan daw baril sa sirbisa. Sa pagabut sa yuta, si Utay mitindog ug midagan padulong sa balay sa iyang igsoon, diin didto na lang mohigda nianang gabhiona.

Nakita sa mga silingan, nga niadtong gabhiona nahikugang tungud sa gubat ni Utay ug ni Sidó, nga ang alaut nga asawa napunó sa lagum ug ang ulo nasísí tungud sa mga bunal sa "garrote". Ang iyang kamut nga walá, nakimay pa.

* * *

Sa pagkabuntag, ang mga molopyo sa ba-

langay nagpundok-pundok sa kadalanan ug walay laing gisultihan kong dili ang mga samad ni Utay.

Ang mga kadapig sa "divorcio" nagkanayón: "Maayo dá. Maayo bitaw nga adunay "divorcio". Buwahan ang asawa nga magsubí-subí, pikahán dayon sa bugha".

Ug ang mga kaaway usab sa kabulagan, nagkanayón: "Maó na gayud ang magtiayon: managaway gihapon. Siyá si Utay angay magantus kay bana man niya".

Tapus kini ipamulong, mibuthó si Utay nga nagdalí paglakaw. Ang nawong punó sa lagum ug ang ulo gibangutag tinabas kay samdan. Ang bukton usab niyang wa gibugkusan ug gibitay sa usá gihapon ka tinabas kay napíang.

Ang nawong sa alaut nga asawa, nagkusmod, daw "leon" nga kumukaog tawo.

Usá niya ka higalang karaang, si Damiana, sa pagkakita kaniya, nangotana gilayon:

—¿Naunsa ka ugod?

—Gitampasan ni Sidó.

—Nan, ¿asa ka mán karón?

—Adto sa Hukmanan: ¡mangayo akog "divorcio"!

—¡Susmarosip! ¿Makigbulag ka?

—¡Makigbulag!—mitubag si Utay nga nangisog.

—Hunahunaa nga....

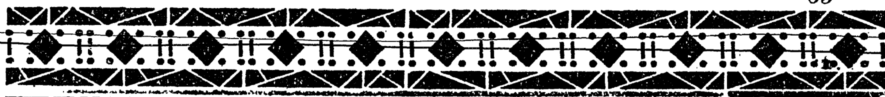
—¡Makigbulag gayud akó! "Divorcio", "divorcio" gayud ang tambal niini. ¿Kinsay makaantus sa usa ka banang mananap?

Human nilag sulti, si Utay nagpaturatoy

ug lakaw sa dalan ug nagkibut-kibut ang baba. Kutob sa mangotana kaniya kong asa siyá, gitubag dayon:

—Nangita akog "divorcio". Patyon akó ni Sidó.

Ang bana, bana sa gihapon

(*SUGILANON*)

I

Si Anás ug si Usting maoy usá ka bagong magtiayon, apan dili tinamod sa balangay, kay silang duhá pulos walay pangita. Tungud kay si Usting sugarol ug mangil-ad ug batasan, siya ug ang maanyag niyang Anás kanunay lang nagboksing; ang ilang pagpuyó walay kalinaw.

Usa ka gabii, si Usting, tapus mapildi sa "burro", misinggit kang Anás pagingón:

—Tungud kay kanunay man kitang away, ang maayong tambal maó ang kabulagan. Magbulag kita, Anás. Ikaw pauli sa inyo ug akó mopauli usab sa amo.

—Mapait alang kanako ang pakigbulag kanimo, kay bisan ikaw madaogda-ogon kanako, ikaw bana kó man sa gihapon.–mitubag si Anás.

—Waláy daghang sulti: magbulag kita. ¡Hala pahawa!

Ug si Anás gihan-an ug puspus, gihulga. Kini nagputos sa iyang mga sapot ug nanaog naghilak.

II

Si Usting sukad sa panagbulag nila, kanunayng hubog. Kanunay usab kaparot sa "burro"

ug bulang. Walá nay nahót: namirinda sa mga "Agencia de Empeños". Lakip ang San Vicenteng karaan, nga gitipigan ug gimahal sa iyang mga ginikanan kanhi, giprinda na lag lima ka sapi sa usá ka biyata nga silingan.

Ang balangay naukay: si Usting nawalá, nawagtang, milangyaw. ¿Hain padulong? Walá hibaloi. Giingon nga nanakay sa usá ka bapor nga magapanaw ngadto sa Laing-yuta.

Ang mga gipagohan niya nanagsubó.

III

Si Anás nagapadayon sa pagpuyó siya rang usá. Karon labi náng maanyag: walá nay kasuko, wala ná makatilaw sa mga sampalita ni Usting. Apan siya dili makapugong sa iyang mga luha kong magapalandong sa gisangputan sa iyang bana. Ug sa taliwala sa iyang mga palandong, nagapangyamyam pagingón: "Kining tanan kong kadaut, kining tanan namong kaguol gumikan sa sugal ug alak".

Sanglit batan-on pa ug maanyag, si Anás giolitawhan sa mga batan-on ug mga hamtong balo, labi ná kay nadungog nga si Usting namatay sa usá ka minahan sa Singapore. Usá kanila nga nakaangkon sa gugma ni Anás, maó si Tiyong, usá ka batan-on pusturawo.

Sinulatay nga way puas, kinit-anay bisan asa dapit, katam-is ug katahum sa mga damgo: mao kini ang kinabuhi ni Anás ug ni Tiyong.

IV

Milapas ang duha ka tuig. Si Anás ug si

Tiyong, sulod sa ilang hataas nga hinigugmaay, nagpugong sa pagpakasal. Walá silá pakasal dayon kay gihulat nila kong si Usting buhi pa bá; apan kini walá na gayud idungog.

Si Anás nagilis kay kasal na: moadto ná sa simbahan. Usá ka takna na lang ang kulang. Si Tiyong andam ná usab ug dihá sa luyó ni Anás. Sa pagpanganaog nila, usá ka tawong ambungan nga nagsapót ug "de lana" ang tanan, mahinay ug lihok, nangotana kang Anás pagingón:

—¿Asa ká padulong, Anás?

—¿Kay kinsa ikaw?—mitubag si Anás.

—¿Walá ka ná makailá kanako?

—Akó walá makailá kanimo. ¡Pahawa!....

—Akó maó si Usting nga bana mó, si Usting nga tingali gitohoan ná nimong patay, si Usting nga tapus ang hilabihan pagantus tungud dá usab sa iyang mga salá, karon anía mibalik kanimo kay buut mangayo sa imong pasaylo. ¿Nagduhaduha ka? Tan-awa kining atong handumanan.

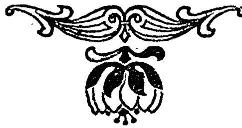
Gilulho sa tawo ang manggas sa iyang bukton ug gipakita si Anás sa duhá ka larawan nga pinatik nga maó siya ug si Usting. Si Anás, sa naghinigugmaay pa silá si Usting, kini iyang gisugo sa pagpatik sa iyang larawan sa bukton sa iyang hinigugma, aron dili siya hikalimtan.

Sa pagkakita ni Anás sa mga larawan, misinggit sa kalisang ug misaká pagdalí-dalí sa itaas ug gibiyaan si Tiyong, ang iyang pamanhonon.

—¡Usting, pasayloa akó! ¡Usting, akó imo sa gihapon!—mituaw siya.

—Anás, pasayloa usab akó. Kining Usting mong tinamay, nagpangga gihapon kanimo.

Ang kasal napakyas. Si Tiyong nga andam ná ug namustura nag tinuod, mipauli sa ila punó sa kapungot ug gipamuspusan ang ilang mga binatonan ug iring.

Usa ka masulob=ong kaagi

(*SUGILANON*)

Ang balay sa Kagamhanan nagdilaab sa kasiga. Kaniya, sa sulod ug gawás, naghari ang sugáng dagitabnon ug bisan sa layó ang kahayag sa maong sugá nakita ug hialinggatán sa tanán.

Niadtong gabhiona gisaulog ang katapusang bahin sa tulomanon sa pagdawat sa Gobernador General ug kauban nga nanuaw sa lalawigan: ang "baile oficial" nga hinatag sa Kagamhanan.

Ika 8.30 ang takna sa gabii.

Ang mga dinapit nagabut-abut. Ang mga automobil, mga "carruaje" ug mga "calesa" nagsunod-sunod paghunong sa ganghaan sa balay sa Kagamhanan, aron sa pagbilin sa ilang mga hamili ug mga halangdong sumasakay.

Ang duhá ka polis nga nagbantay sa dalan waláy pahulay kay sa matag-salakyan nga mobut kinahanglan nga silá molihók ug tudloan nila ang "chofer" kun mamilino kong asa mohunong aron sa paghulát sa ilang mga agalon.

Sa maong ganghaan dihá usab ing duhá ka ginoo nga nagsapót sa "chaquetilla" ug maoy nanawat sa mga dinapit ug maghatud nini ngadto sa itaas. Bisan sa laing dapit ang mga manawat, sumala sa sugo sa maayong pamatasan, maó kadtong mga tawo nga maalam ug takús, niadtong higayona ang mga

naghikay sa sayaw daw nalipát kay ang duhá ka tawo nga ilang gitugyanan sa pagdawat sa mga dinapit dili man mga takus: ang usá maoy usá ka olitawong bagos, anak sa usá ka sapiang banay, nga dili gani mahibaló molitók sa kinatsilá ug ang ikaduha usá ka batan-ong kabanay sa usá ka hataas nga punoan nga labí pang waláy katakus kay gani sa iyang mga pakigsulti sa mga dinapit hidunggan mán kini: "*Pasa usted aqui en este escalera*".

Sa atbang sa balay nga gisayawan, nagpundok ang daghang mga tawo. Kadaghanan kanila mga kabús ug panapót, apan ang tanan daw dinaní sa usá dá ka tuyo: ang pagtan-aw niadtong dakung "baile oficial".

Sa laing dapit usab, dili halayó sa maong pundok, dihay laing pundok ug maó ang sa mga *chofer* ug sa mga mamilino (cochero) nga, aron ba kahá sa pagpawagtang sa ilang katulog kun inaghat bá sa ilang pagkatabían, nagaaliron sa pagsulti-sulti ug pagtabí kutob sa ilang makita ug hinumduman.

Tagsa dá sa moabut nga dinapit, minyo kun dili minyo, dalaga kun olitawo, tigulang kun bata, punoan kun dili punoan, nga, inigsulod gayud sa ganghaan sa baláy sa Kagamhanan, dili pabawonan sa mga tawo sa duhá ka pundok nga dihá sa atbang ug mga hukom, pasumbingay, kantalita kun tiaw nga usahay mahalang pa kay sa siling kulikut....

Usá ka "chofer, pananglitan, nagkanayón: "¿Kinsa kanang bag-ong nahiabut? Aw si Tatang Urabog man diay kaná nga nagdalá sa iyang asawa nga suki nako sa pamahaw."

Usá ka "cobrador" mitingog: "Hangtud diay si Don Lucas, ang hari sa mga balasubas nga nakahurot sa akong sinilas, dinapit sa "baile oficial", ug pusturawo ra bá. ¿Dili ba kahá maó kanang sapina ang giutang sa tindahan sa akong agalon?"

Usa ka laing maniningil nahiulpót pagkalit sa pundok ug nagkanayón: "Peping, Peping, tan-awa dá si Sancho; nagsigá sa mga "brillantes", sinaw kaayog sapin, hapsay ug hinapay, daw usá ka "principe", silabón maó kaná ang pagaatangan natong tuló ni Garitoy: utangan ug usá ka tuig sa among "NUEVA FUERZA", usá sa "El Demócrata" ug sa inyong "Boletin Catolico" ni Pari Cuenco duhá ka tuig, hangtud gani nga...."

Dinhi walá makatapus kay usá ka babaye misinggit kanila: "Uy, saba kamó dihá".

Usá usab ka tingog sa pundok, nahikugáng, ug nakanayón: "Sus...¡Kadaghag alahas nianang babayhana! ¿Diin kahá kaná niya nga si Andong, ang iyang bana, kawani man lang nga nagdawat ug 40 pisos bulan-bulan?"

Mihunong ang laing auto ug usá ka "chofer" nagkanayón: "Ay-yay, tan-awa dá ninyo si Ginang Tamislat, gigunitan sa siko sa iyang bana. Kanang babayhana, sukad lang makabana sa igsoon sa usá ka Haring—Bastos, dili na paigo sa iyang sinina sa pagkagarbusa ug pagkapalabilabihon".

Dihay tingog usab nga nabati: "Bantay kamó kay anía na si Pancracio, ang mamsa sa mga "contrabandista" sa ampiyon..... Dinapit diay usab sa "baile oficial" hangtud ang mga

"contrabandista".

Nahiabut ang usá ka babaye nga ang panapot "lujo" kaayo; maó dang usá. Ang duhá ka polis mitutuk kaniya ug unya nangatawa sa likod. Usá sa mga "cochero" misinggit: "Ayo-ayo, inday, dihá sa taas". Hisayran nga kadtong babayhana karaan diay nga "bailarina" sa Cabaret nga gitagaan ug "tarjeta de invitación" sa "mensajero" sa usá ka buhatan sa Kagamhanan.

Mihunong ang usá ka automovil ug mikawas ang usá ka ginoo nga nagsapót sa "chaquetilla". ¿"Kinsa kaná?"—nabati ang usa ka pangotana sa pundok nga atbang sa pundok sa mga "chofer". Ug usá ka tubag nadungog: "Kaná maó si manlalaban Bulldog". Ug ang kadaghanan nangatawa.

Kini ug ubang pang mga tabí, libák ug mga kamatuoran, maó ang nabati niadtong duhá ka pundok; apan ang pundok gayud nga labí kaayong tabían maó ang sa mga "chofer" ug sa mga "chochero" kay hangtud ang kinabuhi nga tago sa mga dinapit nga nangabut, labí na gayud ang sa pilá ka mga minyo nga babaye nga ginatawag natog hamili ug dungganan, giukat-ukat ug dihay uban pa nga nangisog sa pagingon nga "matuod gayud kaná kay gisakay man gani ning among...."

Wala mahinayón ang sulti kay ang tanang migahob; ang Gobernador General nahiabut ug ang duhá ka polis mituhóy daw *poste* ug gisalibay pagkalit ang ilang mga tinostos: miyukbo sa labawong punoan sa Kapupud-an. Sa pagkataod-taod nabati sa taas ang "Marcha

Nacional Americana" nga nagpahibaló sa tanan sa pagabut sa maong punoan.

Sa taas sa dakung balay, lain usab ang talan-awon. Ang kahayag sa mga sugang dagitab-non, ang kagahob sa mga dinapit, ang katawa ug, labi na, ang hugyaw sa "cantina", diin nagpundok ang daghang mga tawo ug diin ang mga saro ug mga botilya walay puas ang panagsingki, maoy unang mapaniid.

Sa hawanan, didto nakita ang matahum ug hamiling kababayen-an nga, sama sa usa ka tuhog sa mga mahumot nga manól, nagakutay ug nagaali sa kadaplinan. Ang uban kanila nanagsultisulti sa hinay, apan ang kadaghanan naglingawlingaw lang sa pagpamaypay ug panan-aw sa mga "bombilla" sa sugá, kay sukad sa ilang paglingkod walay miduol kanila nga mga higala aron unta sa pagkolokabildo, daw silá hinoon gidapit lang aron palingkoron sa hawanan, duolon kong panahon na sa sayaw, unya biyaan ug talikdan human sayaw, aron makapamaypay ug maugá ang singot, ug maó dá kini ang buhat hangtud inigkatapus.

Sa taliwala niadtong kadasig sa tanan, usá ka ginoo, maligdong ang panagway niya ug minyo, naglingkod sa usá ka dapit nga may pagkahilit ug nagtungok. Walá siya molakip sa kalipay sa kadaghanan ug daw giabut siyag dakung kaguol, usá ka kasakit nga milagbas sa iyang kasingkasing sa kalit, ug kining tanán nakita sa iyang pagkabalhin niadtong gabhiona. Nagsalig kuot sa iyang bulsa ug nagsalig tan-aw sa usá ka papel nga daw sulát nga iyang hikit-an. Ug nagkanayón:

—¿Unsa kahá kini? ¿Sulát bá kini ni Petra? ¿Iya bá kining agi? ¿Nakaako bá siyá sa pagloib kanako sa ingon? Daw dili katohoan; daw katohoan usab. Si Marcelo matuod kanunay sa amo ug magduawan; siya akong kompare ug nanigsuon kanamo; apan akong napaniid usab nga tanán niyang mga pagabiabi ug pagatiman ginahatag kanunay sa akong asawa.

Ang ginoo nga namulong sa ingon mao si Diego, ang bana ni Petra, usá ka hiilhang molopyo nga naghupot ug katungdanan sa Kagamhanan, usá nianang kanganlan tag "maayong—tawo", nga niadtong gabhiona, inay malipay ug magsaulog sama sa kadaghanan, nagantus sa mga mapintas nga duhaduha, tungud sa usá ka sulát nga iyang hikit-an sa salog ug natagak pinutos sa usá ka panyong mahumot nga kaugalingon ni Petra. Nakakita siya sa pagkatagak ug nakita usab niya nga dihá gikan sa sabakan ni Petra sa higayon nga kiní mitindog aron sa pagkigsayaw sa usa ka batan-ong mananambal.

Apan, ¿unsay pulong sa sulat? ¿unsay sulod niadtong tampalasang sulat nga sa kalit nakapunó sa panumduman ni Diego sa mga mapintas nga dag-om? Sumala sa hisayran, sa human ang tanang hitabo mabutyag sa tibook lungsod, ang maong sulat nagingon:

"Marcelo:—Nasayud ka nga dili unta akó mouban sa pagtambong ning sayaw karon. Nagpuot hangtud karon ang akong ginhawa-an sa kasukó tungud sa imong gibuhat sa miaging gabii. Apan, mianhi akó aron sa paghatag kanimo ning sulat ug aron sa pagsudya sa

imong halangdong nawong tungud sa imong mga gibuhat. ¿Unsay hinungdan nga sa panihapon sa ka Bonillas (bansagon kini sa usá ka hataas nga punoan sa lalawigan) mitambong man si Charing? Tungud kay imong gidal-dal gayud. ¿Dili ka maulaw nga makigtupad nianang babayhana nga ang mga matá nagpulá sama sa karnerong ihawon ug ang mga ngabil naglambi sa hilabihan nang panawáy? Kong maó na lang kanang dagaha ang imong kaibgan, maayo pa nga maghikog ka.

"Sa miaging sabado nagkita kita sa sine ug ¿unsay gibuhat mó? Nakapuling gihapon sa akong mga matá: miduol ka kanako makausá, apan sukad sa sinugdan hangtud sa katapusan ikaw didto lingkod, daw makalilimos ug sama sa usá ka ulipon, sa luyó ni Carmen. Sa pagduol mo kanako, áko pa gani nga gipatindog si Soleng (ang anak nila ni Diego) aron ikaw mao ang motupad kanako ug si Meding akong gipadalá kang Diego sa silong aron manginum silag "sorbete"; apan ikaw igo lang nakigsultig makadiyot ug mibalik sa "palco" nila ni Carmen. ¿Inguon ba nimo niini pagbalus ang akong gugma ug pagpangga kanimo?

"Marcelo: Akó anía karon dinhi aron sa pakigsulti kanimo. Buut unta nako hisayran sa imong mga bábá ang imong tuyo kanako. Akó imong gitanyagan sa imong gugma, akó imong gigukod ug gipahaylo sa mga malimbungon damgo sa usá ka umaabut nga walá ko hiilhi, ug unya sa dihá nga akó imo nang hiapsan, sa dihá nga akó nahulog na sa imong mga kamut ug nga ikaw daw natagbaw na sa imong

tanang tuyo kanako, ikaw nagpahilayó na hinoon ug halus na gani kanako makigsulti.

"Hunahunaa bayá pagayo ang kalisud sa akong kahimtang ug ang gidak-on sa salá nga akong nahimo. Ikaw dili makasukod niini kay ikaw olitawo man, kay ikaw lake, ug ang lake, bisan asa dapit ug bisan unsay dangaton niya sa mga away sa gugma, lake sa gihapon. Apan akó, akó nga minyo, akó nga adunay mga anak, akó nga hangtud karon giilá sa katilingban nga dungganan ug hamili, ¿unsay akong dangaton ning akong mapintas nga kahimtang? Ang kaulawan, ang kamatayon ug kong dili kini, ang bilanggoan.

"¡Pagkaanugon sa akong pagpangga kanimo! ¡Kaanugon sa akong hilabihang gugma! Si Diego akong gilimbungan tungud kanimo; giantus ko ang mga kapaitan tungud kanimo; walá kó tagda ang mga tabí ug mga libák sa mga tawo tungud kanimo; tanan, gugma, kalag, dungog ug hangtud bahandi gihatag ko kanimo kay matud pa nimo: "sa tanang binuhat ning kalibutan, sa ibabaw sa tanang butang, anaa akó, akó nga gihigugma nimo labaw pa kay sa imong kinabuhi".

"Apan, ¡malimbungong saad! ¡tampalasang tuyo! Bisan pa ning tanan, dili kó ikayugot ang akong maitum nga palad. Sa kalibutan, ¿dili akó dá ang babaye nga nakasalá sa ingon. Ang langit, matud pa, napunó sa mga makasasalang nagbasul ug nagtapat. Kana bitaw si Carmen ¿unsa man siya? ¿daga bang putli? ¿dili bá usab gikan sa kalapukan ang tanang dayan-dayan ug mga hiyas niya? Akó dili mo-

saway, apan akó mokatawa, ug mokatawag kusog, sa atubangan sa kaputli ug dungog nianang mga bag-o mong higala. Ikaw nasayud nga hangtud karon sa katilingban nato tanang managsama: ang may uláw ug walay ulaw.

"Pasayloa nga gisulatan ko ikaw ning sulata. Dili mahimo nga lilungon ko pa ang akong gibati ning mga adlawa. Ug aron sa paghusay ning tanan, pangayuon ko unta nga ikaw moari sa amo sa dominggong umaabut, aron sa pakigsulti sa minaayo ug aron sa tagsatagsa nato ka kasingkasing wala bisan usá ka tulo nga hiló nga atong pagabalunon hangtud sa atong lubnganan. Moari ka diri sa ika 9 sa buntag kay nianang taknaa si Diego walá diri ug atua na sa "club."

Hangtud sa domingo.

PETRA.

Natapus ug togtog ang panoni ug ang sayaw nahunong. Tagsatagsa ka babaye isigpamauli sa ilang mga lingkoranan hinatud sa mga lake ug kini silá upod isigbalik sa ilang dapit. Si Simón usa sa mga misayaw, nagkanayón sa iyang higala: "¡Pagkalalim nga sayawan nianang babayhana! Gaan pa sa gapas ug unya may pamatasan ug dili "delicada" sama kang Aurora nga dili gayud papiit."

Si Diego mitindog sa iyang gilingkoran ug giduol si Petra. Gitunol niya ang panyo nga nagputos sa sulát nga iyang hikat-an ug miingon: "Kining panyo mo nahulog sa imong pagsayaw ug maayo gani kay akong hikit-an". Ug unya si Diego, sa walay pagpakita bisan di-

yutay nga kasukó, nangotana: "¿Unsa báy sulod ning panyoa nga anía may mao rang sulat?" Si Petra, sa dakung kalinaw, mitubag usab: "Pinulpog kaná (polvos) nga akong gisulod ug sobre".

Si Diego migulá ug nakigtipon pagbalik sa mga kalakon-an nga naglain pagpundok. Nakita nga siyá nagmasayag ná ug nagmalinawon. Mitogtog pagbalik ang panoni ug ang sayaw, nga nagakadasig sa matagtakna, nakapaukay pagbalik sa mga dinapit. Si Petra nakita nga waláy pahulay ug waláy honi nga dili niya sayawan; sa laing pagkasulti, waláy "fox—trot" ug "one—step" nga dili siya kuhaon ug sayawan sa iyang daghang mga higala. Usá kanila maó ang usá ka olitawo nga ambungan, maputi kay kaliwat ug katsila, lagsik nga manglihok-lihok, masayag ug malipayon ang panagway, higalang pinili sa kababayen-an ug timaan niini maó nga niadtong sayawa siya dá ang nagutas ug tabok-tabok sa pagtiaw ug pagtupad-tupad sa mga babayeng dinapit. Ang maong olitawo dili laing kong dili si Marcelo.

Si Diego walá mosayaw niadtong gabhiona. Mitipon siya sa pundok sa Gobernador General ug mga hataas nga punoan sa kapupud-an ug sa lalawigan. Ang maong pundok diha duol sa kantina ug uban sa mga nanagalirong nagdalá pa sa kopa nga "wisky—soda." Ang Gobernador General nahimong tabían sa dakung kalipay sa mga punoan sa lalawigan ug naghisgot sa iyang mga kahibulongang pagpamasol sa dagat sa Palawan ug sa iyang mga pag-

pangayam sa "tamaraw" ug uban pang mga mananap nga ihalas sa kalasangan sa Mindoro ug sa mga pulo sa Joló. Naghisgot usab siya nga didto sa Amerika adunay batasan nga lain kaayo sa batasan sa mga pilipinhon: maó ang panagbulag sa mga managtiayon. Miingon siya nga kong ang bana ug ang asawa dili managkauyon sa ilang panagpuyo, kong pul-an na bá kun nalapas ba ang panumpa sa kaminyoon nga nahimo sa atubangan sa pari kun sa maghuhukom, ang katilingban ug ang balaod naghatag ug usá ka panabang: maó ang kabulagan, diin ang tagsatagsa makahimo sa pagminyo pagusab.

Si Diego nakabati niining tanan ug ang iyang panumduman mibalik pagitum tinabunan sa mga makalilisang dag-um. Mibulag siya sa pundok, sama sa pagbulag ug paglikay sa usá ka tawo nga malisang magatan-aw ug sanawan sa usá ka bung-aw nga halaum kaayo ug mangitngit. Gipalandong niya ang iyang kahimtang, nahinumdum siyá pagbalik sa mga makalitong pulong sa iyang asawa nga nahipatik niadtong sulát; gipalandong niya ang umaabut sa iyang banay ug labi na sa iyang mga anak, ug unya tapus ning iyang mga pagpalandong mikalit siyá pagingon sa iyang kaugalingon: "¡Kabulagan! Ang kabulagan gitukod alang sa mga talawán ug sa mga walay ulaw; apan sa mga may ulaw ug mga matuod nga tawo, ang mga salá nga magabuling sa balaanong ngalan sa kaminyoon, usá da ka tambal ang makahugas ug makatubós: ang dugó sa kinabuhi." Si Diego milingkod sa usá ka

lingkoranan, tupad sa usá kawani sa Buhatan sa Tesorería Provincial nga tigulang ug nagduká, ug nagsubaysubay sa mga sulti sa Gobernador General.

Natapus ang sayaw. Si Petra migulá ug nangita kang Diego. Ang iyang mga higalang lake nahibulong sa iyang paghisum-ok niadtong dapit sa mga hubog nga nanimahog tabako, wisky, sirbisa ug uban pang mga baho, ug nangotana kong asa siya. Mitubag: "Nangita akó kang Diego". Hikit-an niya si Diego sa usá ka daplin ug iyang giingon:

—Diego, tana; mamauli na kita.

—Dili akó makapauli pa kay ihatud namo ang Gobernador General sa bapor. Una lang sa ato.—mitubag si Diego sa dakung kalinaw ug sa waláy pagpailá nga siya adunay gikasub-an.

—Wa man akoy uban, mosakay lang akó sa auto ni kompare Marcelo ug iya akong ubanan sa ato—mitubag si Petra.

—Ikaw lang; maayo hinoon.

Si Petra mitalikod dayon ug sa linaktan nga iktin-iktin, binirá ang saya sa taas aron makita ang mga sidsid nga binuldahan sa iyang kamisón, nangita kang Marcelo. Kini iyang hikit-an ug gisultihan niya nga si Diego moadto pa sa bapor aron sa paghatud sa Gobernador General kuyog kang Sindulfo Bonillas ug nga siyá anha lang pasakya sa auto niya (ni Marcelo) ug maoy paubanon hangtud sa balay nila.

Sa pagkataotaod, nanganaog tuod si Petra ug si Marcelo ug nanakay sa auto. Sa dihá na sila sulod sa sakyanan, usá ka *chofer* mitaghoy,

nianang undang taghoy nga mabati kanunay sa mga dula kong managkuyog na ug managparayganay ang mga hinigugma.

—

Tapus ang pila ka adlaw sukad sa pagduaw sa Gobernador General sa lalawigan, ang tibook lalawigan naukay tungud sa usá ka makalilisang hitabó nga nalilong sulod sa dugayng panahon.

Gisugilon nga usá ka domingo niana, usá ka ginoong talahuron nga naghupot ug katungdanan sa Kagamhanan, misaká paghinay sa iyang balay ug, binitbit sa kamut ang usá ka "revolver", misulod paghinay sa usá ka lawak. Hikaplagan niya nga ang iyang asawa naglapas sa iyang pagkaminyo uban sa usá ka ambungang lake nga "mestizo" ug iyang giluthang ang duha ka makasasala. Ang lake nakalukso sa tamboanan ug walá maigó. Ang babaye migakus sa bana, ingon man ang iyang mga anak, ug nalukmay ug walá na makaluthang.

Ang usá usab ka balita maó nga usá ka domingo sa buntag, samtang ang bana didto sa "club" nagdula sa "poker", gipahibaló sa usá sa iyang anak nga ang iyang asawa adunay katipon sa lawak. Ang bana mibiya sa sugal ug, binitbit sa kamut ang "revolver", misaka sa balay ug gidasmagan ang pultahan sa lawak. Ang lake nakalukso sa tamboanan, apan napiang kay naigó sa luthang, ug ang babaye walá maunsa kay nakagákus dayon sa iyang

bana.

Ang ubang mga sugilanon nagingon nga ang asawa hisakpan sa iyang bana nga nanapaw sa iyang kompare ug nga ang bana, sa paghisakop kanila, migamit sa "revolver", apan walá makaluthang kay ang "iring" nga kompare mihatag ug usá ka "cheque" nga duhá ka libo ka pisos, aron lang lilungon ang tanang nahitabó. Ang lake misaad usab nga molangyaw siyá aron dili na lang patyon. Matud pa, ang bana, sanglit sugarol ug nahutdan na sa sapi tungud sa iyang kanunayng kaparot, misugót ug midawat sa "cheque" nga maó ang bili sa iyang dungog.

Kini ug uban pang mga sugilanon maoy nabati niadtong mga adlawa ug maó kanunay ang ginasultihan sa katilingban. Walá bisan usá nga nakatino sa matuod nga nahitabó kay kini nalilong man ug maó day nadungog sa mga silingan ang duhá ka butó sa "revolver" ug ang tiyabaw sa mga bata ug tapus niini ang tanan nahilum ug walá nay timik sa balay.

Ang Pangulo sa Kapolisan, kong pangotan-on, igo lang motubag nga walá siyay labut ug walá siyay kalibutan. Ang iyang mga "detective", nga maayong—lake manakop sa mga daga ug olitawong kabús nga managtagbo sa luyó sa mga tayakan sa Karbon ug sa Fuente Osmeña sa mga gabiing madulom, igo lang miingon: "¿Kinsay mosusi nianang mga higala sa Gobernador General ug sa mga labing hataas nga punoan? Daku ná kanang hitaboa ug ang Kapiskalan mao ang may katungdanan sa pagsusi."

Ang mga mantalaan, walay tingog usab. Hamiling banay ang nahitaboan ug dayag na lang nga angay sa tanang mga pagtahod ug dili maayo nga ang ilang mga ngalan manggulá sa mga tudling sa mantalaan. Labut pa, wala sa "report" sa Kapolisan ang hitabó nga ginasultihan sa mga tawo ug si "reporter" Saró (angga sa mga dagkug-kaon) humaná magmantalag usá ka sinulat diin nagmahay siya tungud kay sa mga "report" sa Kapolisan dili gayud manggula ang mga ngalan sa mga "criminal" ug mga tulisan nga *hamili ug dungganan* ug maoray igkita kanunay ang ngalan sa mga walá hiilhi sa atong katilingban. Ang maong sinulat natapus gani ning mga mosunod nga pulong nga kanunay niyang balikbalikon: IGUALDAD ANTE LA LEY.

Ang Kapiskalan daw walay kalibutan sa tanang nahitabó. Sanglit walay misumbong kaniya, walá usab siya maglihók. Humaná magpahayag ang usá ka Piskal: "Kami molihók kong adunay mosumbong dinhi sa among Buhatan". Sa ingon tuod niana, walay kapoy, walay "disgusto" ug dili pa mailá sa mga tawo kong may katakus ba ug kaalam ang Piskal kun walá. Ug gibalikbalik sa Piskal ang iyang natun-an sa Derecho Constitucional ni Santisteban: "Cuando un poder se excede, invade la esfera de otro, viola un derecho individual ó social". Busa, ang may katungud sa pagsusi sa nahitabó dili ang Kapiskalan kong dili ang Kapolisan.

Gidangtag usá ka tuig una mahilum kadtong mga tabí ug mga sugilanon mahitungud

sa nahitabó sa balay ni Diego.

Sulod sa maong panahon, nahitabó ang pilá ka mga butang nga walá matago sa mga matá sa mga molopyo sa lungsod. Pananglitan: si Marcelo, ang batan-ong katsilan-on, nawalá sa hilum ug walay nasayud sa iyang gidangatan. Si Petra maó usab: nawalá lang sa kalit ug giingon nga miadto sa usá niya ka kabanay sa Samar. Si Diego migikan padulong sa Manila. Ang anak nila nga gagmay, si Soleng ug si Meding, hikit-an sa mga tawo sa "Asilo de Huérfanos". Si Diego miluwát sa iyang katungdanan ug gibaligya ang iyang tanang mga baláy ug yuta.

—

Usá ka buntag, usá ka higala ni Diego, magsusulat siyá, nakadawat ning sulát nga mosunod gikan sa Manila:

"Rafael: Ikaw kay magsusulat nakabasá ka tingali sa gimantala diri sa Manila mahitungud sa mga waláy ulaw nga naglaglag sa akong kinabuhi. Sa "La Discusión" mabasa mo nga si Petra ug si Marcelo nanggikan padulong sa Amerika aron konó didto silá pakasal. Apan ¡anaa si Bathala! silá magabayad gayud sa ilang utang kanako.—Imong higala sa gihapon, Diego de Atienza.

Ang alaut nga bana, migikan padulong sa Amerika. Waláy nasayud sa iyang tuyo.

Walá dangtig limá ka bulan, nadungog dayon sa Manila ang usá ka makalilisang hitabó sa usá ka dalan sa siyudad sa San Francisco de California, diin ang mga nanglakip pulos mga pilipinhon. Ang balita nahiabut

pinaagi sa hatud-kawat sa "Prensa Asociada" ug naglngon nga usá ka babayeng maanyag nga ginganlag Petra Aguirre Roxas ug usá ka ginoo nga ginganlag Marcelo Mendizabal gipatay, samtang naglakaw sa dalan, sa usá ka pilipinhon nga ginganlag Diego de Atienza. Ang kasingkasing sa babaye gilapsan sa limá ka bala sa "revolver" ug ang sa lake sa duruhá ka bala. Si Diego gisilotan sa Hukmanan sa bilanggo nga waláy katapusan (cadena perpetua).

Kining makalilisang balita gihulad sa mga mantalaan sa lalawigan nga natawhan ni Diego ug dili diriyot ang giabut ug kalisang sa gisangputan sa tuló ka mga higala nila, ingon man dili diriyot ang mga babaye nga sukad lang sa nahitabó walá na pakita sa mga sayaw ug uban pang pangilin sa katilingban.

—

Milabay ang limá ka tuig ug si Diego, nga walá makaantus sa "clima" sa Amerika ug sa mga kaguol nga iyang gibati sulod sa bilanggoan, namatay. Ang katapusang sulát niya kang Soleng ug Meding nga iyang mga anak, ang gibilin niya sa "Asilo de Huérfanos", nagingón:

"Hinigugma kong mga anak:—Akó masakiton kaayo ug tingali inigkadawat ninyo ning sulát akó patay na. Tapus nako tubsa ang ngalan ninyo ug ang ngalan nako, dawaton ko ang kamatayon sa dakung kalipay. Gikalipay ko usab nga natuman ang tinguhá nin-

yong duhá. Wa nato mapatay ang mga banyaga dihá sa ato; apan diri hisakpan ko gayud. Nakita ninyo nga ang akong tinguhá maó dá ang pagbilin kaninyo usá ka dungog ug usá ka ngalan nga waláy buling, ug magahulát akó, sukad sa ilalum sa akong lubnganan, nga kamó dili malimut sa akong kaagi ug dili malimot nga ang ngalan ug dungog nga gibilin ko kaninyo linukat sa usá ka bahandi nga maó day makahatag ang mga tawong dunggananan: ang bahandi sa kinabuhi. Sa katapusan, iampo ang inyong amahan kang Bathala.—DIEGO DE ATIENZA.

Si Soleng ug si Meding buhi pa ug dinayeg sa tanan tungud sa ilang pagkabuotan. Nangadakú silá sa waláy pagkaibog sa mga silaw, dungog, honi, kabantug, bulawan ug kalipay nga ginatanyag kanunay sa atong hamili, dungganan ug matahum nga katilingban.

KATAPUSAN.